جمادی الاخری ۲۹ ۱۳۲٤ سهشنبه ایيول ۱۵ ۱۹۰۸

شورا

آبونه بدلی : سنهلك : ۴، آلتی آیلق ۲ روبله ۲۰ کاپك.
« وقت » برلن برگه آلوچیلاره :
سنهلك ۷ ، آلتی آیلق ۳ روبله ۸۰ کاپك در .

آدرس :
Редакція «ШУРО» Оренбургъ — Rédaction du «Chouro» Orenbourg.

اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان علمی وادبی مجموعهدر. نومر ۱۴

مشهور آدملر والوغ حادثهلر

مظفرالدین شاه و ایران

بو کونلرده چیققمش غزتهلر ایران خبرلری ایله طولی اولدیلر. ایراننك ملت مجلسی، تارالمقی وممملکتده اولان صوغشلر حقنده کوب واقعهلر یازالور. بر مملکت حقنده اولان خبرلرنی آچیق آکلامق ایچون الك ایلك شول مملکتنك احوال جغرافیهسینی وتاریخنی بر قدر اولسهده بیلورگه تیوشلی. اوشبو سببدن بزلر بو یرده ایران مملکتی هم ده ایران مملکتنه مشروطیت ویرمش اولان مظفرالدین شاه حقنده اجمالی صورتده اولسهده معلومات ویرورگه لزوم کوردك.

اوشبو کونمزده « ایران مملکتی » اسمنده اولان مملکت عراق عجم ، فارس ، کرمان ، خراسان ، مازندران ، گیلان واذربیجان ولایتلرندن عبارت اولان بیوك بر مملکتدر . همده مستقل اولان اسلام دولتلرینك بریدر . ترکیا عواملری « عجم مملکتی » بزم عواملرمز « پیرسیه » دیه سویلامکده اولان مملکت اوشبو مملکتدر (۱) .

ایران دولتی آسیای وسطانك مغرب جهتنده اولوب آسیای غربیده صانالور. تون طرفنده روسیه خوارزم مملکتلری وبو ایکی مملکت

(۱) عرب وترك دائرة المعارف هم قاموسلرینده، تاریخ وجغرافیهلرینه « ایران » رسمی ایله قبول ایدلدیکندن بزلرده هم شویله یورتلمهسی لازمدر . بویله علم خزینهلرینه قبول ایدلمش رسم خطلرنك اهمیتی غایت بیوکدر ، شونك ایچون بونلردن دونمك پك الوغ صاناشولرنی موجب اولور. اوز قوممز ایچون لغات علمیه ترتیب ایدلمك احتمالی یراق اولدیغندن لااقل باشقهلردن فائدهلنه بیلمك یولینه سد اولمازغه کرك .

آراسنده اولان خزر دڭیزی، مشرقده افغانستان وبلوجستان مملکتلری بولنور. جنوب طرفنده‌ده بحر عمان ایله بصره کورفزی اولوب مغرب طرفنده‌ده ترکیا دولتیدر.

ایرانده بو کونه قدر تحریر نفوس (ریۋیزیا) اولمادیغندن اهالیسی حقنده جغرافیا عالملری قطعی بر معلومات ویرمازلر. شویله ایسه‌ده ١٠ میلیون جان اولنه‌چغی مظنوندر. بونلرنڭ اوندن ایکیسی ترك، عرب، کرد، ارمنی، یهودی اولوب قالانی قدیم فرس قومیدر.

ایرانده باشلوچه دین، اسلام اولوب، دورتیوز بیڭ قدر خرستیان، یکرمی بیڭ قدر یهودی واونبیڭ قدر زردشتی بولنور. عربلر ایله کردلردن بر طاقمی سنی مذهبنده اولوب، باشقه‌لری شیعیلردر. بابی مذهبینڭ منبعی ایران اولدیغندن بونلرنڭ اڭ کوب برلری ده بونده‌در.

ایران مملکتی ١١ ایالت که آیرلوب بونلر قضالرغه تقسیم ایدلنورلر، پایتختی ایسه «طهران» شهریدر.

ایران مملکتی «شاه» عنوانده اولان بر حکمدارغه تابع اولوب وفات اولان شاه مظفرالدین نڭ آخر عمرارینه قدر اوشبو حکمدارلر مستقل اولورلر ایدی. مذکور شاهنڭ آخر عمرنده ایسه مجلس مبعوثان آچلدیغندن همدی بوکونده اداره مشروطه حکومت سورور. ایران نظاملرینه کوره سلطنت آتادن اوغل اوزرینه قالوب، شاه اوزینڭ بالالرندن ایستد یکنی ولی عهد اعلان ایلر.

عدلی اشلرده دستورالعمل اولان قاعده اسلام شریعتی اولوب، مجتهدلرنڭ تفسیر ونفوذلری دائره‌سنده اجرا ایدلنور.

ایراننڭ ایسکیدن بری کندسینه مخصوص ادبیاتی اولوب بو کونه قدر لسان ویازولری اوچ دفعه اوزگرمشدر. زردشت زماننده «زند» لسانی استعمال ایدلوب «زندآوستا» کتابی اوشبو لسان اوزرنده یازلمشیدی. ساسانیلر زماننده سریانیچه‌دن آلنمش حرفلر ایله «پهلوی» هم «دری» اسمنده اولان بر لسان استعمال ایدلدی. اسلام عصرنده‌ده عربی حرفلر ایله فارسی لسانی استعمال ایدلمشدر.

اسلام عصرنده میدانه چیقمش فارسی لسانی فردوسی، انوری، نظامی، سعدی کبی بیوك شاعرلر سایه‌سنده عادت خارجنده ترقی ایدوب، اڭ مکمل لسانلر زمره‌سینه کرمشدر. اسلام مدنیتی حکم سوردیکی وقتلرده اسلام عالملرینڭ اڭ مشهور ونادرلری ایران مملکتنده طوس، نیشابور، قزوین، اصفهان، شیراز، مراغه کبی شهرلرده یتشورلر وبو شهرلرنڭ هر بری علم بیشگی اولنور ایدی. بیش وآلتیوز ییللردن بری اسلام دنیاسی تنزلده اولنور ایسه‌ده ایران مملکتی بتون بتونه تنزلده اولنمای بوکونده هم خیلی عالملر اولنور. فقط فنون جدیده لازم درجه‌ده فارسی لساننه ترجمه ایدلمادیکی سببندن ترقیات فنیه مطلوب درجه‌ده دگلدر.

ایران اهالیسی تجارته مستعد بر قوم ایسه ده مملکتلری، لازم اولان یوللردن محروم اولدیغندن بو کسب ایران خلقینڭ استعدادلری ایله متناسب بر درجه ده دگلدر.

ایران، حضرت عمر زماننده اسلام مجاهدلری طرفندن فتح ایدلدی واسلام مملکتنه الحاق اولندی. ایران خلقلری ده اسلام دیننی قبول ایتدیلر، علم ومعرفتلری

ایله اسلامغه خدمت ایلدیلر. عباسی خلیفه‌لر، ایران خلقلرینڭ اجتهاد وسعیلری ایله میدانه چیقدی. امویلر عربی حکومت اولدقلری حالده عباسیلر ایرانی برحکومت اعتبار ایدلنور. عراق مملکتلرنده نچه ییللرغه قدر اسلاملر، حکومت دیوانلرینی ورسمی یازولرینی فارسیچه استعمال ایتمشلر، بعض بر بیوك ایران عالملری اوزلرینڭ ملی وآنا لسانلری اولان فارسیچه ایله حتی قرأن شریف اوقومقی درست ایدیکن سویلامشلردر.

صوڭره عراق ایله برابر ایران دولتی برچوق حکومتلرگه تقسیم ایدلنوب هر بری مستقل اولەرق طورر اولدیلر. نهایت یدنچی قرن هجری باشنده چنگیز خان ظهور ایتدکله اوشبو مستقل حکومتلری چنگیزخان ضبط ایتدی. هجرتنڭ اونچی قرنی ابتداسنده ایرانده «صفویه» اسمنده بیوك ومستقل بر حکومت تأسیس ایدلدی وپایتختی «تبریز» شهری اولدی. «دولت صفویه» شیعی مذهبنده اولمغله ترکیه دولتی ایله قاچ دفعه‌لر محاربه‌ده اولوب، نهایت ۱۱۴۸ — ۱۷۳۵ ده منقرض اولدی. اوشبو سنه‌ده «آفشار» قبیله‌سندن نادرشاه اسمنده جسور بر آدم ظهور ایدوب ایرانده «آفشاریه» اسمنده برحکومت وجوده کتوردی. «مشرق ناپالیونی» دیه عنوان آلمش نادرشاه، حتی هندستانه قدر یرلری ایران مملکتنه الحاق ایتدی ایسه‌ده اوشبو بیوك حکومت آنچق صبی حالنده توشدی وفنا اولدی، بتون عمری انچق ۶۰ ییل اولمشدر. بوندن صوڭ «زند» اسمنده بر حکومت ظاهر اولوب آز زمانده بو هم محو اولدی. الڭ صوڭره‌ده «قاجار» اسمنده ترکمان قبیله‌سینه منسوب اولان آغا محمد اسمنده بری بو کونکی «قاجار» حکومتنی تأسیس ایتمشدر (۱۱۹۳ — ۱۷۷۹) تاریخنده. شمدی «قاجار» دولتی تأسیس اولندیغینه تقریبا ۱۳۰ ییللر اولور.

«قاجار» حکومتینڭ پایتختی «طهران» شهری اولوب بو کونه قدر اوشبو کیمسه‌لر حکومت سوردی: آقا محمدخان. فتح علی. محمد بن عباس بن فتح علی. ناصر الدین بن محمد. مظفر الدین بن ناصر الدین. محمد علی بن مظفر الدین. بو یرده ترجمه‌سینی سویلمک اولدیغمز مظفر الدین شاه «قاجار» حکومتنده بشنچی شاه اوله‌قدر.

مصطفی کامل پاشا

(باشی ۱۳ نچی نومرده)

۲

صفاتی واعمالی

مصطفی کامل پاشا اورتا بویلی، بغدای توسلی غایت جسور، فصیح سوزلی، امیدلری الوغ اوز اوزینه اشانوی کامل، یوقاری بارغه حاضر ایدی. مزاجی عصبی ایدی، شول سببدن غایت زیراك، ذهنی اوتکون، خاطری سریع تیز آچوی کیلوچان ایدی. بو کبی آدملرده فکرده ثباتسزلق اولور ایسه‌ده صاحب ترجمه بویله دگل فقط کرك بیوك استاذلردن‌ده اولسونلر مخالفلری حقنده مساهله ایتماز ایدی. آچوچان کیمسه‌لر بیوك

اشلوگه موفق اوله بیلمازلر ، زیرا بیوك اشلر ایچون صبر وتحمل کرك اولور ، فقط صاحب ترجمه بو کمچیلکنی جسارت وهمت کبی گوزل صفتلری ایله کامل ایلمشیدی . بر اشگه اقدام ایدر اولسه آرسلان روشنده غیرت ایله کرشور ، مشقت نه‌در بیلماز ، بو حقده کوکلی وبتون اعضاسی ایله اجتهاد ایلر ایدی. اوشبو یاشلك عمرینی ، اقلیمدن اقلیمگه ، مملکتدن مملکتگه ، پایتختدن پایتختگه یوروب کچردی وهمیشه اوزینك فکرینه خدمت ایتدی. عربی منبردن توشوب فرانسوی‌گه بنار وآندن توشوبده عربی منبر اوستنه چقار ایدی .

اوشبو طوغروده بیوك آدملردن قورقمادی ، دوستلرینك خاطرینی رعایت ایتمادی ، ببوك بر محرر اوله‌رق یازار ، سویلرگه کرشسه تاغ تاغ بولوب اوستکه کلمکده اولان تاشو قبیلندن ، سوزلری کوکللرگه هجوم ایلر ایدی . نه کبی الوغ منصبلی ونفوذلی اولسه‌ده اولسون بونگ بولی اوستنه طوررغه هیچ کیمنك قدرتندن کلمادی .

الله تعالی رحمت ایتسون ! کوکلی صاف ، نفسی پاك ، راست سوزلی ، عفیف بر ذات اولوب اوز وطنینه واوزملتنه خدمت ایتمکدن باشقه شی ایله مشغول اولماز ، بتون فکری واجتهادی اوشبوکا منحصر ایدی . مصر مصلحتنی اسلام مصلحتی ایله باغلانمش دیه اعتقاد ایتدیکندن هر وقت اسلامنی مدافعه ایلر حتی‌که یر یوزنده اولان بتون اسلام اوزرینه یول باشچیسی اولورغه حاضرلنور ایدی .

دوستلرندن آڭلادیغمزغه کوره بوندن برقاچ ییللر مقدم نجدگه واروب ابن الرشید ایله کوریشوب سویلاشمك فکرنده یورمش وحجاز تیمر یولی مدینه‌گه یتدیکی کون مناسبت ایله اوله‌چق الوغ بایرامده جهاننك هر طرفندن ییغولمش مسلمانلر حضورنده خطبه اوقور ایچون سلطاندن اذن آلمق اجتهادنده اولمشدر .

یاپونیاغه واررغه حاضرلنمکده اولوب اوشبو سفرنده هند مسلمانلری اوستلرندن اوتمکچی وآنلرنڭده حاللرینی درس ایدوب بیلمکچی ایدی .

ایشته بو شیلر بو آدمنك نه درجه‌ده غیرتلی ، همتلی ایدیکن اثبات ایلر ، فقط بو نیتلرنده وبو عمللرنده مخلصمی ایدی؟ اگرده خالص ومخلص اولمش ایسه بونك وفاتی ایچون یاش یرینه قان آغلارغه سزادر . زیرا عمللرنك نتیجه لری نیتلرگه کوره‌در. اما مخلص اولمامش ایسه البته اول وقت بو شیلرده فضیلت اولماز. فقط اعتقادمزه کوره مخلص ایدی ، اوشبو دلیللر ایچون : ١) شاگرد وقتندن باشلاب ، اولدیکی کونینه قدر فکرنده وعملنده دوام ایتدی . ریا اهللرنده بویله ثبات ودوام اولنماز . ٢) اوشبو یولده بتون بتونه فانی اولوب ، دنیا ویاشلك هوسلری ایله مغرور اولمادی. خاتون آلمادی ، اوین کولکو وایسرتکچ مجلسلرینه اصلا کرمادی ، «وطن» ایله «انگلیز» کلمه‌لرندن باشقه سوز سویلامادی .

اگرده دنیا ومال طمعسی اوله ایدی ، قلم خدمتنه کرمامش اولور ایدی . زیرا قلم ایله مال تحصیل اولنماز ، بلکه یالگز سلامتلك گنه فدا ایدلنور .

بعض کیمسه‌لر دیورلرکه: بو خدمتلرندن

اصل مقصودی شهرت کسب ایتمك ایدی.
همده بو مرادینه یتدی. زیرا مصرنڭ وزیرلر
ینڭ اسملرینی بیلمامش ذاتلر مصطفی کامل
اسمینی بیلورلر، دنیانڭ هر طرفنده بونڭ
حاللرینی سویلرلر، حتی اسلام وعرب غزته‌لر
ندن باشقه یالکز فرنك غزته‌لری بونڭ حقنده
۱۱۵۰۰۰ دفعه سویلامشلردر. فقط شهرت
کسب ایتمك نیتی ایله عام اولان بر مصلحت
حقنده خدمت ایتمك عیب دگلدر. بلکه بو حال
عمران وحیات سببلرندن اولوب، دنیانڭ بیوك
آدملرینڭ کوبلری شهرت کسب ایتمك ایچون
خدمت ایلرلر ایدی. ۳) بتون دوستلری
وبرلکن معامله ایدوچیلری کندیسینه غایت محبت
ایدرلر ایدی. مال وجاه طمعسی ایله خدمت
ایدوچیلرنڭ مرادلری آز وقتده فاش اولور وبو
سببدن‌ده آنڭ اطرافندن تارالورلر. حالبوکه
مصطفی کامل اصحابی ترك وقتنه نه درجه‌ده
یاقین ودوست کوردیلر ایسه اولدیکی صوڭ
دخی شویله بر حالده اولدیلر. بونلر آراسنده
پك عقللی، یاشلی ونفوذلی آدملرده بولنور ایدی.
بونلر ایسه هر وقت مصطفی کامل پاشانی تعظیم
ایدوب طوردیلر، مجلسلرده رئیس ایدوب
آنڭ ریاستنه تابع اولورلر ایدی.

۳

بیوك بر آدم ایدیمی؟

آدملرنڭ بیوکلکلری حقنده خلقلر، امتلر
بربریله اختلاف ایدشورلر.

بعضیلر شهرلر فتح ایدوب، مملکتلرنی بیگوب
یوروچیلرنی الوغ آدملر دیه دعوا ایتدیکلری
حالده ایکنچیلرده، یوق. بلکه انسانلرغه عموم
فائده‌لر کوسترمش کیمسه‌لر الوغ آدملر
اولور، دیورلر. اولگیلرگه کوره ناپالیون
بیوك آدم اولدیغی حالده صوڭلره کوره ده
میقروب فننی بیلمش قوخ بیوك آدمدر.
بعضیلر دخی بیوکلکنی باشقه‌چه‌ده تعریف
ایدرلر.

بزه کوره اوزینڭ عصرداشلرینه
گوزل اثر ویرمش ذاتلر بیوکلردر. زیرا
کوب کیمسه‌لر اولورکه بیوك بر اش کوستر
رگه موفق اولمازلر، اما بویله اش قالدرمق
ایچون نیگز صالوب باشقه‌لرغه یول آچوب
کیدرلر. بوڭا کوره شیخ جمال الدین الافغانی.
محمد عبده بیوك آدملردن ایدیلر. زیرا
بونلرنڭ اولگیسی سیاسی فکر نیگزنی صالدی
وایکنچیسی‌ده اسلام دینینی اصلاح ایتمك فکر
ینی تاراتدی. مصطفی کامل ده بیوك بر آدم
در، زیرا مصرلیلرغه وطن محبتی اورلقنی
ساچوب قالدردی، اوز حقلرینی طلب ایتمك
یوللرینی آچدی وبو یولده شهید اولورق
وفات ایتدی. فقط عصمت یالکز الله تعالی گه
گنه خاصدر، شونڭ ایچون مصطفی کاملنڭ
انتقاد ایدلنه‌چك حاللری‌ده یوق دگل ایدی.

الله رحمت ایتسون! اوزینڭ فکرنده
غایت محکم اولوب، شوڭا قارشو کلوچی اولسه
آڭا اصلا حق ویرماز وخصمنه هجوم ایتدیکی
وقتنده آنڭ فضل وکمالتنه التفات ایتماز، حتی
که قویاش کبی ظاهر اولان حسناتنی کورماز
ایدی. محال وممتنع دگل حتی دنیاده آغر بر
اش اولنه‌چغینه اعتقاد ایلماز ایدی. اوشبو
سببدن انگلیزلرنی مصردن چیقارمقنی ینگل
کوروب، شونڭ ایله مشغول اولدی. حالبوکه

انگليزلرنڭ مصردن چيقاچق وقتلرى هنوز بلنمامشدر.

اگرده مصطفى كامل پاشا انگليزلرى مصردن چقارمق حقنده ابتدبكى خدمت كبى برخدمتنى مصرده مدرسه ومكتبلر آچوب عموم خلقنى اوقوتدرمق طوغروسنده ايتمش اوله ايدى، احتمال كه مقصودينه دخى يتكل بتمش اولور ايدى. زيرا مكتب ومدرسه‌دن تحصيل ايدوب چقمش آدملر اوزلرى مصطفى كامل فكرنده اولورلر هم‌ده مصرغه حكم ايدرلك اقتدارنى كسب ايتمش اولدقلرندن انگليزلرنڭ تيللرينى باغلارلر ودليللرينى ده بوزارلر ايدى.

مصطفى كامل پاشا اگرده اوشبو تيلى ايله دار الفنون وعالى مكتبلر آچو حقنده خلقلرغه سوز سويلر اولسه ايدى بر دگل حتى بر قاچ عدد بيوك مكتبلر تأسيس ايتدررگه موفق اولمش اولور ايدى. علم طوغروسنده ايتمش خدمتلرينه انكارمز يوقدر، فقط بونڭ قولندن دخى بيوك اشلر كله‌چك ايدى.

هر حالده مصر خلقنى اويغاتوب، آرالرينه وطن فكرينى ساچوب كتدى، الله تعالى حضرتى غريق رحمت ايتسون!

«الهلال» دن مقتبس.

مقاله‌لر

آمريقا فكرلرى

٥

ايچوچى

خاتونى وبالاسى بار آدم، قولينه ايچملك ايله استكاننى كوتارگاچ عائله‌سينه قارشو نه سويليه‌چكدر؟ تيلى سويلماسه‌ده اوزى اوشبو سوزنى سويلر: «اى عزيز فاميليه‌م! سزگه قالدروب كيتارگه دولتم يوق، دنياده نه تابدم ايسه اوشبو شيشه ايله استكان جمله‌سنى بتردى، بن‌ده اجتهاد ايتدم، آتا شول بابالرده اجتهاد ايتديلر، لكن آرامزده آيرمه شولدركه، بن نه تابدم ايسه ايچوب بتردم، آنلر ايچماديلر، تابقان نرسه‌لرى برگه بر قوشلوب كوبايدى!» ايشته ايچارگه اوطورغان آدملرنڭ هر برينڭ گوده‌سى اوشبو سوزنى سويلر.

آدم بالاسى عقللى، غيرتلى، اجتهادلى بولوب دنياغه كيله‌در، لكن آنڭ عقلنى، غيرت واجتهادينى ايچملك بتره‌در.

دنياده هر نرسه‌نى كيريسنچه كوستروب طوروچى نرسه ايچملكدر. يخشينى يمان،

یمانن‌نی یخشی ، زورنی گچکنه ، کچکنه‌نی زور ، آزنی کوب، کوبنی آز کوستروچی بر نرسه دنیاده بار ایسه اول‌ده ایچملکدر .

ایچملك، آدم بالاسنڭ اولان میزاننی‌بوز دیغندن آڭا مبتلا اولغان کیمسه بزمانسز بولوب قالادر .

کیم‌ده کیم اولسون ایبدهشینه ایچملك ایله استکان صوزوچی کیمسه، ایچملك صوزمی بلکه آنڭ وجداننی شونده صویادر .

اما یاش یکیت که ایچملك ویروچی آدم، بر یکیتنی وآنڭ وجداننی وبر عائله نڭ امیدینی اوتروب الڭ بیوك برجنایت اشلیدر.

ایسرکلك آتادن بالاغه کوچه وبوسببدن ده بیگلر ومیلیونلر ایله آدملر خراب و ویران اوله‌لر . لکن آتادن بالاغه کوچمك معناسی ایسه بالالرنڭ یا تنلری یا عقللری ضعیف اوله در ، دیمکدز .

ایسرتکچ ایچوچی آدم کشی‌گه اشانمی باشلار، اوزی بر اش‌گه قرار ویره آلماز ، اراده ونیتی بتون بتونه توقتار .

آتالری‌یدی یاش‌ایله یکرمی باش آره‌سنڭ اولان بالالرنڭ کوز اوکلرنده هرتورلی حاللر نده اولغان ایسرکلرنڭ رسملرنی‌قویوب طوتارغه تیوشلی. بونلردن قورقولری وبونلرنڭ‌قباحت اشلری بالالرغه دشمن اولوب اورنلاشور . بونڭ فائده‌سی تجربه ایدلمشدر . اوشنداق بالالر حضورنده ایسرکلرنی قزغانوب وعائله‌لر بنڭ حسرتلرینی‌اورتاقلاب، سویله‌رگه تیوشلی، آتالرینڭ بویله سوزلرندن بالالر بیك زور درسلر آلورلر .

ایسرکلك یوغشلی خسته‌لکدر ، فقط یوغشلی اولوی قورچانغی قبیلندن دگل بلکه دوستلرنڭ یولداشلقلرندن یوغار . ایسرکلك چاخوتقه دگل لکن چاخوتقه‌غه کوره کوب‌الوش ضررلیدر .

٦

اوطش اوینامق

دنیانڭ هر طرفندن خلقلر «مونت کار-لو» گه جیولوب اوطش اوینارلر. «مونت کارلو» نڭ اوطش اویننددن جیغان تابوشی بر ییل ایچنده بیش ملیون ربالدر.

ایشته بو قدر بایلقنی سفر مشقتلری تارتوب، اشلرینی قالدروب، دنیانڭ هر طر-فندن «مونت کارلو» گه کتوروب ویررلر.

اوطش اوینی طوغروسنده بر فکر یورتوب قاراگز! آدم اوغلی هر زمانده بوکاهتی ایسرتکچ ایچوگه بولغان حرصندن ده آرتق حریصدر. قولومبو آمریقانی آچارغه وارغان وقتنده کویمه‌ده اولغان ماتروسلر اوطش اوینارلر ایدی. یرلربنی آچار ایچون کیلوچیلر، یول اوستونده کویمه‌ده ایکان وقتده، آمریقا لولرده اوطش اویناب اوطوررلر ایدی.

نیویورق شهرنده مکسان باشدن اوتکان قارت بر بای بار، بونڭ بایلغی ایسه بیش میلیون ریالدن آز دگل. بو قارت ده اوطش اوینی. اوینه قایتوب واردیغنده بو قارتغه بیك کوب یاشلر قزغوب قاراب قالالر. بو یاشلرده اوطش اویناوچیلردر.

ایمدی اوطش اوینامق خاتونلر آراسنده ده شهرت تابدی. فرانسه پادشاهی ماری انتوانت بیگلر ایله آلتونلر صالوب اوطش اوینیدر

ایدی. اوشبو اوطش‌ایسرکلکی ایله، قلچ ایله باشی کیسلگاننی‌ده بیلمی قالدی.

ﭬیزوف ﭬولقانی آتولوب «بومبی» شهری هلاك اولغان ساعتده شهر خلقلری اوطش اوینیلر ایدی.

آفریقاده آثار قدیمه تیکشروب یوروچیلر بر آستونده اوطش‌اویناب اوطوردقلری حالده هلاك بولمش انسانلر گوده لری تابالر.

میمون ایله فیل، اگرده طوغری کیتوره آلسه لر کامل محبت ایله ایسرتکچ ایچه لر. بونلرغه سوز یوق، بونلرنك عقللری ده شول قدر گنه! . ایشته اك عقللی، حکیم ومهندس هم فیلسوف اولغان فرمسقه ده ایسرتکچ ایچوب شغللنه!.

طوغروسی آدملرده نه قدر بوزوق‌خلق بولور ایسه بونلرنك جمله سی حیوانلر ده بار. بو طوغروده حیوان ایله انسان شریکلردر. اما اوطش اویناموق بوزوقلغی انساندن باشقه‌هیچ حیوانده یوقدر. بو بوزوقلق یالگز انسانلرغنه تابلور. فقط بو بوزوقلقنی انسان نه یردن اوگرندی؟ نه ایچون اوگرندی؟ بوندن آدم ایچون نه کبی فائده وار؟ ایشته اوشبو مسئله‌نی دقت ایله تیکشررگه تیوشلی.

٧

اویقو

کچمش زمانده اولان بیوك آدملر ترجمه سنی یازوچیلر آنلرنی آز اویقو ایله ذکر ایته‌لر، ناپالیون تاولکده اوچ گنه ساعت یوقلار ایمش. ایشته بویله ترجمه لرنی اوقوچی وبیوك آدملر اولورغه حاضرلانوچی یکیتلر آز یوقلارغه کرك ایکان دیه بونك سببنه کرشه‌لر.

ای یکیت! اویقو انسان ایچون طبیعی بر ایش اولوب، لازم مقداردن آز ایتمق هیچ درست دگلدر. اویقوگنی آزایتوغه کوره بالته ایله تامرگنی چابوب قانگنی آغزوك خیرلیراك بولور.

بیوك آدملر حقنده آز اویقو ایله اولان خبرلر اصلسزدر. ناپالیون یاش وقتنده یوقوسز اولمش ایسه صوك عمرنده صوغش صنفنده یوقلی طورغان بولمشدر. روسیه‌صوغشنده مغلوب‌اولوی‌اوشبواویقوسی سببندندر.

یاش وقتنده تیوش مقداری اویقوغه عادت ایتمکان کیمسه نك قوتی بته‌در، وقت یتمازدن قارتایادر، صوگره ناپالیون روشنده تیوشسز وقتده یوقلامق لازم کیله در.

خلاصه: تاولکده بر قاچ ساعتلر یوقلامق طبیعت بوینچه قویلمش بر قانون اولوب آز یوزوچی‌یکیتنی اورشورغه‌تیوشلی آدم‌ایچون آشاو، ایچو، هوا، نه قدر ضرور ایسه اویقو هم شول نسبتده ضروردر.

نعمت ایچنده غرق اولوب طوروچی، بربای‌خاتونی‌اوتوب‌بار دیغنده باغچه اشلاوچی خاتوننك بالاسنی کوردی وآنك سلامتلگی وشادلغی ایچون حیران قالوب، بنم بالام نیچون بونك کبی سلامت وشاد دگل؟ دیه فکرلادی.

ای خانم! بونك سببی بیك آچیقدر. باغچه‌چی خاتونی باغچه ده اشلاب، طبیعت بیورغان روشچه آشامقده، ایچمکده

ویو قلامقده‌در. شونك ایچون آنك بالاسی ده‌اوزی کبی کوچلی وسلامت بولمشدر. اما سن کیچه‌لرگنی بیو وبرلاو مجلسلرینه، تیاترولرگه یوروب طبیعت نظامنه قارشو کیلدك بالاك ده شونك ایچون ضعیف وعصبی اولدی

۸

ییلکن کویمه‌لری

قویاش بایودیغی وقت کوپر یانینه کوب آت وآربالر کیلوب طوقتادیلر. کوپر آلنغان سببندن ایکنچی طرفقه چیقارغه ممکن دگل ایدی. اوشبو وقت توباندن (مغرب طرفندن) کیلوب بر ییلکن کویمه‌سی اوتوب کیتدی. کوب وقت اوتمادی یوقارودن (مشرق طرفندن) ایکنچی بر ییلکن کویمه‌سی اوتوب کیتدی. بوندن صوڭ کوپر قویلدی، خلق ده نوبت ایله چیقارغه کرشدیلر.

عجایب! ییل طوتاشدن بر طرفدن ایسدیکی حالده شول ییل کوچی ایله برسی ایکنچیسنه قارشو اوله‌رق ایکی کویمه‌صو اوستونده یوروب طورادر.

ای قارنداش! بونی فکر ایت، احتمال که دنیا کچروکده خصوصا یاش بولور ایسه‌ڭ بویله شیلرنی بیلمك برر تورلی فائده ویرر. بر اوڭغایدن ایسه طورغان ییلدن ایکی تورلی فائده آلورغه ممکندر. اش ییلده دگل، بلکه ییلدن فائده‌لنه بیلوده!

انسانلر دنیا سفرنده بعضیسی فائده‌لنه، اشلری مقصودچه بارا، بعضیلری ایسه مرادنچه یوری آلمی، نه یرگه بارسه ده سورتنه، ضرر کوره. شول سببدن باشقه‌لرغه آچو ایته. حسد قیله. لکن آدمیلر جمله‌سی ده بر طرفدن ایسمکده اولان ییل قبیلندن بر قوت ایله یورمکده‌لردر، اوشبو سببدن مقصود اولمادیغی ایچون باشقه‌غه اوفکه‌ایدرگه وآچولانورغه اورن یوق. دنیانڭ قوتی باری بردر، تفاوت ایسه آنچق قوتدن فائده‌لنه بیلوده‌در. فائده‌لنورگه بیلگان قبودان کویمه‌سنی ییل‌گه اوڭغای‌غه‌ده قارشوغه‌ده آلوب باره بیلدیکی کبی، دنیا قوتندن فائده‌لنه بیلگان آدم ده کشی کبی یوررو فائده کورر.

خلاصه: ییلنی، دنیا قوتنی اوز مرادمزچه یورتورگه ممکن دگل، بو اولماز، اما شول اوزی تیلاگانچه یورگان ییل ایله قوتدن فائده‌لنه بیلورگه ممکن. کویمه‌لر ایسه کوز اوڭمزده دلیلدر.

مثلا انسانده «محبت» اسمنده بر قوت واردر. بونڭ سببندن بعض انسانلر اوزلرینی ادبلی ایتارلر، اعتبارلی کورلوب گوزل اسملرینی چیقاررلر. اما بعضیلر بالعکس بونڭ سببندن اوترشلرگه یتشوب مسخره اولورلر. قوت بر شی اولدیغی حالده شوندن اثر آلمق تورلیچه اولور. بری فائده کوره و ایکنچیسی ضررلانور. بونڭ ایچون قوت عیبلی دگل بلکه فائده‌لنه بیلمگان کیمسه اوزی عیبلیدر.

همت، حب شهرت، عزت نفس کبی قوتلرده بعینه اوشبو روشچه‌در. بونلر ایچون بعض ذاتلر بتون امتلرینی هلاك ایته بیلورلر وبعضیلرده بتون امتلرینی هلاکدن صاقلارلر.

بزه قایسی علملر لازمدر؟

(باشی ۱۳ نچی نومرده)

جناب آخوند ابو تراب دیبور: «جناب کبریایه حبیب اولمق رسول اکرمه تابع اولمقدر» البته بویله‌در: جناب کبریایه حبیب اولمق ایچون رسولنه تابع اولمق، رسولنڭ کیتدیگی بولدن کیتمك لازمدر. رسول اکرمڭ کیتدیگی یول ایسه انسانلری سلامته چیقارمقدر. بو سلامت یول طبیعی یالکز عبادت ایله اوله بیلمز واوله‌ده بیلمامشدر. حضرت رسولڭ حیات سعادتنی اجرا آتنی تفتیش ایده‌چك اولورسه‌ق عمرینڭ چوق قسمنی تفکر وعظ، مشورت، محاربه ایله کیچردیگی آڭلاشیلور. حضرت پیغمبر ملتڭ اڭ کوچك بر ایشندن اڭ بیوك بر اشینه قدر بالذات قاریشیر، اڭ قورقولی تهلکه‌لی یرلره اڭ اوّل اوزی کیدر، اڭ بیوك زحمت راحتسزلگی اڭ زیاده اوزی چکردی. حضرت رسول اکرمدن اسلامڭ نشرینه پایدارلغنه نه اینکه عبادت ایله، بلکه اڭ زیاده وعظ مشاوره تدبیر، اقتضا ایندکچه قالقان، اوق – منجنیق ایله چالشمشدر. اول زمانڭ اڭ برنچی حرب آلتلری قلچ، قالقان اوق، منجنیق؛ عسکرلك عملیاتی منجنیق آتمق، خندق قازمق حصار چکمکدن عبارت ایدیکه بونلرڭ جمله‌سینی یعنی اول زمانڭ اڭ برنچی اصول و آلات حربیه‌سنی حضرت پیغمبر بیلوب اصحابنه‌ده بیلدرمشدی. حضرت پیغمبر اول زماننڭ علوم وفنون محصولی وار ایسه محاربه‌لرده جمله‌سینی تطبیق ایدردی. اسباب روحانیه ایله اکتفا ایتمزدی، دعا اوقوب یالوارمق ایله قناعت ایلمازدی. هر وقت اصول و آلات حربیه‌یه مراجعت ایدوب، غلبه‌یه مظهر اولدی (یعنی اولا اسبابه تشبث صوڭره خدایه توکل ایدردی. توکلڭ معنای صحیحی بودر). حضرت پیغمبرڭ سعی واجتهادینه ارمنی کشیشلری بزم دعا پرست آخوندلردن ملالردن آرتوق واقف ایمشلرکه کیچن اغتشاش وقتنده جیبلرنده انجیل عوضنه کور دمیردن بومبالر کیچروب ملتلرینه یاردم ایتمك، غیرت ملت پرورانه‌سنده بولوندیلر. حالبوکه اول زمان بزم حوری پرست علوم عقلیه دشمنلری دوشکلرنده راحت یاتوب غلبه وسلامتی تسبیح چویرمکده نافله نمازی قیلمقده ظن ایدوب ملتی باد فنایه ویردیلر. عجبا حضرت رسول ملتنی قان‌سیللری ایچنده کوردیکی وقت منزلنده قاپانوب عبادتمی ایدردی؟ یا دوشکنده راحت اوزانوب تسبیح‌می چکردی؟ نره‌ده حضرت رسولڭ افعال اعمالنی اوزلرینه رهبر بیلنلر؟ نره‌ده او مقدسلر؟ یوقسه ملتڭ بوندن‌ده آرتوق قاره کوننی کوزلیورلرمی؟

آخوند دیبور: «اگر برکس سائر علومده درجهٔ کماله بالغ اوله، دیانت اسلامیه دن بی نصیب اولورسه البته درجهٔ انسانیت ومدنیته ایرشمیه‌چکدر». آخوندڭ بو سوزلرندن کوریلرکه دیانت اسلامیه علومدن اوزاق، علومه ارتباطی اولمیان آیرم بر عالم ایمش. لکن بزم نظرمز بویله دگل‌در، بزم اعتقادمز بودرکه علومده درجهٔ کماله بالغ اولان شخص دیانت اسلامیه نڭ‌ده بر چوق قسمیله عمل ایتمش اولور. حق تعالی‌نڭ هر صفتنه مخصوص آیری آیری عبودیت اولدقنه کوره، علومده درجهٔ کماله بالغ اولمق،

حق تعالی‌نڭ عالم صفتنه مخصوص اولان بر عبادتی ادا ایتمك دیمکدر. اللهنڭ صفاتنی صفاتنه خاص عبادتی بیلمك ادا ایلمك ایسه اللهی معرفت دیمکدر. اللهی هر نوع یول ایله معرفت (عقل نقل‌غه خلاف اولان طریق معرفت اولمز) ایسه اساس اسلامدر (الطرق الی الله بعدد انفاس الخلائق یذه بونی بیلدرمه‌در). بو حالده علومده درجهٔ کماله بالغ اولان کیمسه، نه ایچون انسانیت مدنیت‌گه بالغ اولماسون؟ یوقسه اللهنڭ قادر، مدبر، علیم، حکیم، فعال وغیری صفتلرینی بیلمگه واسطه اولان علوم عقلیه وحکمیه‌یی تحصیل ایتمك اسلامڭ حلا فمیدر؟ حاشا! اساس اسلام اولان قرآن کریم علوم کونیه ایله توصیه ایتدیگی حالده بویله ظن ایدرگه هیچ یول یوقدر.

آخوند دیبور: «اگر بر کس دیانت اسلامیه‌یه عالم اوله علومه جاهل اولورسه بیله انسانیته ضرر تیورمیه‌چکدر». بو نه‌سوز، نه بی معنی حکم؟ هله علومه جاهل اولمقله انسانیت‌گه مضرتڭ دنیوی جهتی شویله طورسون، شرعی جهتنه کله‌یك: مادامیکه حق تعالی‌نڭ هر صفتنه مثلا غالبلك، عالملك، مدبرلك، قادرلك وغیری صفتلرینه مخصوص بر عبادت واردر. غالبلك صفتنه مخصوص عبادت زمانه کوره عسکری، صناعی مکتبلر یایمق، توپ، توفنك، دینامیت وغیری آلات حربیه میدانه کتورمك، عسکری تلغراف شار، کوبمه وماشینه‌لر وجوده کتورمکدر. بونلری عمل کتورمك برر عبادتدر. و تقدیرده علوم عقلیه وحکمیه‌سز بونچه عبادتلری ادا ایتمك نیچوك ممکن اوله‌چقدر؟ بو عبادتلری ادا ایتمك ممکن اولمدیغی صورتده اللهڭ غالبلك قادرلك وغیری صفتلری حقیله نه ایله بیلنه‌چکدر؟ دعا اوقیوب تسبیح چویرمکله‌می؟ بوڭا باشقه اگر علوم عقلیه بیلنمز ایسه بونچه سرایت ایدن ناخوش‌لقلرڭ اوڭی نه ایله آلنه‌چق؟ دعا نویسلرڭ نسخه‌بازلرڭ برکتیله‌می؟ وبا، طاعون چچك (جدری) کبی امراض ساریه‌دن هلاك اولانلری اگر حکیملرمز اولمز ایسه کیملر تداوی ایده‌چك؟ بونده‌ده: «قدرده نه وارسه اوله‌چق تدبیر چاره نه‌یه کرك؟» دیه‌چکمیسنز؟ (ولاتلقوا بایدیکم الی التهلکة؛ تداووا یاعبادالله فان الله ما انزل داء الا وانزل معه دواء الا السام؛ امر شریفلری اولدیغی حالده بویله دیمك‌گه یول یوقدر). نه قدر زحمت مشقتله چچك دوکمك اصولنی تابوب بیکلرچه بالالری بو بلیه‌دن خلاص ایدوب بونڭ ایله بونچه آتا آنالرنی شادلندیرن بر فرنکڭ‌نڭ مگر الله قاشنده هیچ بر فضیلتی یوقمیدر؟ عجبا بتون عمرلرینی انسانلرڭ سعادت راحتلکلری یولنده صرف ایدن پاستور جنزر، مارقس وغیری فرنكڭ مشاهیری اللهڭ رحیم معین ناصر وعالم صفتلرینه مخصوص اولان عبادت ایله مشغول دگللرمیدر؟ بونلر بو نوع عبادتده اللهڭ اڭ فداکار، اڭ مخلص عابدلری دگلمیدر.

محترم آخوند حضرتلری! انصاف ایتمه‌لی: اللهڭ یوزلرچه صفتنه مخصوص اولان بیڭ نوع عباداتی براقوب یالڭز معبودلك صفتنه خاص عبادتیله مشغول اولان تارك دنیالر کبی نه وقته قدر اوزلرگزی انسان کامل عالم حقیقی عابد مخلص حساب ایدوب غیریلرنی انسانلقدن چیقارمق مرض جهالتندن خلاص اوله‌چقسگز؟ خلاصه بزم صوڭ جوابمز بودر:

علوم عقلیه ایله مدنیت انسانیته ایرشلمز ایسه علوم نقلیه وشرعیه ایله هیچ وقت ایرشلمز، اگر علوم نقلیه وشرعیه ایله مدنیت وانسانیت اولورسه علوم عقلیه ایله انسانیت مدنیت دها محکم دها شرفلی اولور.

عمر فائق نعمان زاده

«مترجم محمد نجیب تونتاری»

میشار یاکه میشچرلر.

(اوز تیللرنچه میشهر)

بو کونده روسیه دولتنده ترکچه سویلی طورغان، تورلی اسمده قبیله‌گه بولنگان مسلمانلر کوبدر. بعضینک چقغان اورنلری، حکومت اداره قیلوب معیشت سورگان وعمر ایتکان برلرینک تاریخلری آچیق معلوم اولسه‌ده بعضیلرینک بتون بتونه مجهولدر. مثلا: میشار طائفه سی حقنده روس تاریخلرنده هم اوز تاریخ کیساکلرمزده آچیق معلومات کوره آلمادق. کورسا کده یاکه ایشتسه کده اکیه‌ت (حکایت) لرگنه بولغانغه قناعت حاصل ایته آلمادق. احتمالکه درست واقعه‌نی بیلوچی بولور. بلکه مطبوعات واسطه‌سیله مطالعه میدانینه قویارلر. بز، میشارلر حقنده فقط روسلرنک آثار عتیقه‌گه منسوب دفترلرندن آلوب یازمق اولدق. ذاتا میشارلر میشار سوزینی اوزلرینه نسبت ایتدره سیلری کیلمی، حتی میشار دیگاچ آچیغلانه‌لر. اما باشقردلر قزاق وقرغیزلر، اسملرینی بارالر حتی قوللری ایله کوکراکلرینه صوغوب افتخار ایته‌لر.

هم تاتارلرده شولایوق آچیغلانالر، «تاتار» دیگان سوزنی اوزلرینه مکروه کوره‌لر. بونده البته بر سبب بولسه کیره‌ک . . . اسلام دینینی قبول ایتکاندن صوڭ ایمدی سز تاتار (مجوسی) توگل مسلمان دیب ایتوکز ! دیگان سوزلر اورنلاشدیغندن، جاهلیت زمانداغی آتالغان اسملرینی مکروه کوره‌لرمی؟ یوقسه تاتارلرنک روسلر ایله دائم اورشوشوب طورغانده بربرسینه دشمنلقلرندن «تاتار» اسمی قاتیغ طویولوبمی؟ نه بولسه‌ده تاتار دیب ایتدراسلری کیلمی. هم میشارلرده شولایوق آچیغلانالر.

میشارلرنک توسلری آقسل، چاچ سقاللری صارغلت یا قزلدر. بویلری اوزون، یاکاقلریده هم اوزونچه اوزلری صاغلام بولالر. سویلاشولری قاتیغ (آوازلری آچیق) لکن روس تیلی کوب قاتشقاندر. میشارلرده تاتارلرغه نسبتا معرفت آرتده بولسه‌ده، سودا وایش طوغرسنده کوب درجه آلغلر، کچوک یاشندانوک هر تورلی اش ایله شغللنه باشلیلر.

میشارلر لیفلاندیه (بالطیق دڭزندن) آلوب ۋلادی ۋاستوقغه قدر، روسیه نڭ هر یرنده کسب کار ایچون تارالغانلر، سودالری کوبراك (اوزل) آرقاسینه منوفاقتورنی تاۋار کوتاروب شهردن، شهرگه یوریلر. سویگان هنرلریده قناۋال چیلق (آیغر پچوب) یورو چیلکدر. کوز کونی طورا طورغان آول(یر)لرندن تارالوب فقط ایگون ایشی وقتنده یورتلار ینه قایتالر.

میشارلرنک خاتون، قزلریده صاغلام هم

(نره وستۋننی) بولسه‌لرده تربیه‌لری یوقلق سببلی طبیعی گوزللکلرینی یوغالته‌لر. میشارلر روسیه‌نڭ شرق قسمنده تامبوف، پینزه، ره‌زن، نیژغورد، قاستروم‌ه، سمبر، ساراتاو، اوفا، اورنبورغ، وبر آز قزان گوبیرناسی چیسطای. اسپاس، چویل اوبازدلرنده در. بونده قدر یازدیغمز خصوصی فکرمز در.

کبی بو «مبشیچرا» لرده ایسکی خلق بولسه لرده یوغالغانلر. کیملرگه وقایسی طائفه‌گه قوشیلوب کیتکانلری مجهول قالمش. روس مؤرخلری یوطوغریده هم هیچ دزست خبر بیره آلمی. فقط تاتارلر ایله قوشیلوب کیتوب مسلمان بولغانلردر دیب اویلیلر. «نیستورا» شهادتینه کوره: «میشچیرا» لر «میری» دن

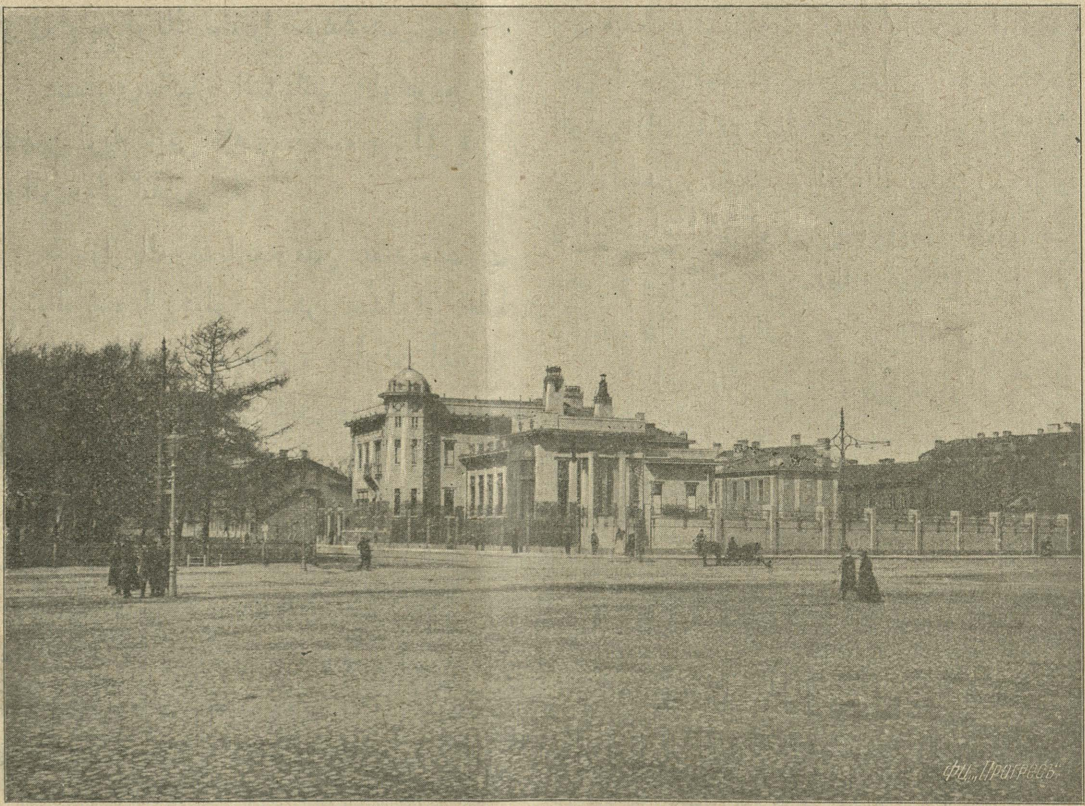

پیتربورغ شهرنده بنا اولنه‌چق جامع شریف اوشبو اورامده در.

روس مؤرخلری سوزینه کوره: — حاضرگی تامبوف و پینزه گوبیرنالرنده «موقشی» هم «تسنی» نهرلرینڭ شمال طرفنده XVI نچی عصرلرگه چه‌روسبه تاریخی باشلانغانچی فین روغینه منسوب «میشچرا» دیگان طائفه بولغان. قزان آلنغان وقتلرده ایدل بوینده بلغار وبورطاس طائفه‌لری

غرب طرفنده بولغانلر «موروم»، «موردۋا» هم «چیرمش» لردن تبللری آیرم ایدی. حاضرگی «قاسم» شهری میشچر شهری بولوب، کناز واسیلی تیومنی ۱٤۵۲ نچی ییلده برقسم میشارلر ایله اودیلگه اوردا شاه زاده‌سی قاسم غه بیردی، دیدر.

طورغان يرلرندن نه روشده نچوك يوغالغانلر؟ هم قايسى طائفه‌گه قوشيلوب كيتكانلر؟ بونڭ حقنده آچيق معلومات يوقدر. احتمال ايله بعضيلرى موردوالرغه قوشيلوب، كيتكانلر ديلر. بونلر يوغالغاچ موردۋالرده موقشى اسمى پيدا بولدى (موردوا - موقشى). موقشى ايسه ايليك ميشارلر طورغان برده صو اسمى ايدى ديلر. ديميترى دونسكوى ايله روزن كنازى اوليغ لرنڭ قوليقوا صوغشندن صوڭ.

ديميترى، كناز اليكساندر اوكاۋيچ دن ميشچير اوبلوستنى آلدى بونده بر آز موردوۋالرده بار ايدى ديلر.

ميشارلرنڭ بعضيلرنده فين خلقنه منسوب فين تيللريده بار ديلر. لكن ميشارلر قطعا اوزلرينى تاتار ديب بارالر. تاتارلر آنلرنى ترك ديلر. عموما روسلر وباشقه خلقلر تاتار ديب ايتالر.

ميشار آتالوينه سبب: تركلرده اوزلرينى هم كورشيلرنى آرالرنده غى باش كشى‌گه نسبت بيره طورغان عادت بار. مثلا: اوزبك. نوغاى، چغتاى. وغيريلر كبى هم شهر اسمى ايله ده (روسلرنى مسقوف ديمك كبى) بلغار، (قاسم شهرى) ميشر، صو اسمى تومن، (تومنلر طامبوفسكى گوبيرنى دن چقغان خلقلر). احتمالكه بونلرده شهر اسمى ايله ميشار آتالغانلردر.

«احمد جان بيكتيمروف.»

كوز نعمتى

(باشى ١١ نچى نومرده)

٧

صوقرلرنى تعليم

صوقرلرنى تربيه ايدوچيلرنڭ الڭ ايلكلرى (بزه معلوم اولديغينه كوره) اسلاملر اولديغى كبى آنلرنى اوقوتوچيلر وعلم نعمتندن هم اولوش آلدروچيلرنڭ الڭ ايلكلرى كنه اسلاملر اولمشدر. لكن بونلرنڭ تعليم كيفيتلرى يالڭز سماع ايله (كوڭلدن) اولور ايدى. هر عصرده قرآن شريف حفظايدن صوقرلر اسلام عالمنده صانسز اولدقلرى كبى مقدم زمانلرده تفسير، ادب فنلرينى بيلوچى صوقرلرده كوب اولورلر ايدى، بونلرنڭ تعليملرينه خاص اولان اورنلر عمومى عادتلرگه كوره هر شهرده جامع شريفلر اولمشدر.

صوقرلر ايچون مخصوص مكتبلر تأسيس ايدوب واوزلرينه مناسب روشده حرفلر وجوده كتورمكله يازو اوقوتمق اصوللرى كوبدن دگل پيدا اولمشدر. ١١٩٨-١٧٨٤ تاريخنده ابتداء صوقرلر مكتبى «پاريژ» ده تأسيس ايدلندى. بوندن صوڭ ١٢٠٥-١٧٩١ ده انگليزلر «ليورپول» شهرنده و ١٢٠٦ - ١٧٩٢ ده «ادينبورغ» ده و ١٢١٣-١٧٩٩ ده «لوندن» ده بويله مكتبلر آچديلر. اخيرده ده بتون آوروپاده صوقرلر مكتبى شهرت تابوب حكومتلر وجمعيتلر طرفندن حسابسز صورتده وجوده كتورلوب دقت اوزرنده اوقوتورغه باشلاندى.

صوقرلر مکتبلرنده آلنه‌چق هنرلر (دین علملرندن باشقه) یرلامق ، موزیقه‌اوینامق، تگو تکمك ، ماساژ (تداوی بالمسح)اصولیدر. ماساژ اصولی ایسه ابتدا « بروکسل» مکتبنده تعلیم ایدلنورگه باشلانوب گوزل ثمره ویردیکی کورلمشدر . صوقرلرغه عموما سوزسویلرگه اوگرتلنور ، اوشبو سببدن مذکور مکتبلردن

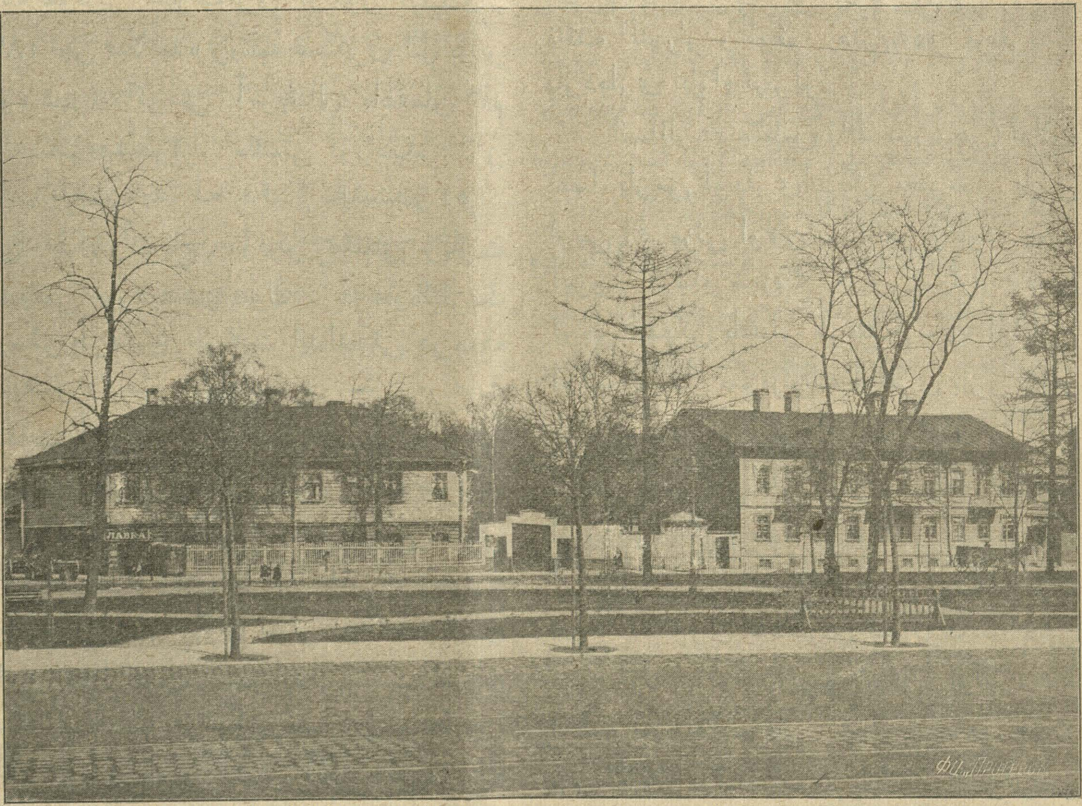

پیتربورغ شهرنده جامع شریف بنا ایدر ایچون آلنمش یورتنك بنالری .

خطیبلر ، سوزلری اثرلی واعظلر، شاعرلر ظهور ایدر وایستدیکلری کبی جهاننی حرکت لندروب طوررلر .

صوقرلر مکتبلرندن یتشمش شوندی صوقرلر اولورکه بر اوزینك هنری ایله بتون بلبای اویازی مسلمانلری قولنده اولان هنرنی اولچاب قاراساك صوقرنك هنری باصار. طومان کونلرده «لوندن» شهرینك اورامنده کوزلیلرنی صوقرلر یتاکلب دلیل اولوب یوریلر دیه اوقومشیدم .

جریده‌لرده یازلمش معلوماته کوره اسلام مملکتلرنده صوقرلر ایچون خصوصی مکتبلر تأسیس ایتمك اصولی غایت صوك اولوب ، حتی اڭ اولگی صوقرلر مکتبی بوندن اوتوز ییللر مقدم میسیونیرلر طرفندن « بیروت » شهرنده وجوده کتورلمش اولان مکتب ایمش . بوندن صوك مصر مسلمانلری صوقرلر مکتبلری آچوب مخصوص حرفلر واسطه‌سیله قرآن شریف اوقودرغه باشلامشلردر . بو ایسه جریده‌لر

خبر یدر . اما بنم کندی فکرمه کوره بو سوز طوغری دگلدر . زیرا مخصوص حرفلر واسطه سیله صوقرلرنی اوقوتمق اصـولی اسلاملرده ارامادی ایسه‌ده ، صوقرلرغه مخصوص مکتبلرنك اسلام ولایتلرنده اسکیدنبرو وارلغی معلوم. حتی هر کون وهر ساعـت توبانلـگه یـوز طوتوب وایلکدن قالان علوم اسلامیه‌نی ایسخولاستیك ایله تبدیل ایدوب یاتمش بخارا وخیوه لرده صوقرلر مدرسه‌لری اولنور ایـدی . ۱۸۷٤ نچی میلادیده روسیه عسکری ایله برابر خیوه شهرینه کرمش آمریقـالی ماغه‌مان نام سیاح خیوه‌ده صوقرلر مکتبنی کوردیکنی اوز ینك سیاحت نامه‌سنده ذکـر ایتمشدر (*) . حتی مذکور سیاح صوقرلر مکتبنی زیارت ایتدیکنی یازدیغندن صوڭ : « خیوه‌لیلرنك روسلر طرفندن حـکایت ایدلدیکی درجه‌ده تربیه‌سز ووحشی اولمادقلری حتی مرحمت وشفقت بابلرنده روسیه‌لولردن فرسخلر ایله عالی اولدقلرنی بیلدك . پتربورغده صوقرلر مکتبی اولمادیغی حالده خیوه‌ده صوقرلر مکتبی اولنمه‌سی بوڭا آچیق بر دلیـلدر » دییور . خیوه‌ده اولان بو مکتب ترقی وانتباه اثری اوله‌رق شول کون تأسیس ایدلن مکتب اولمای بلـکه اسلامنك اولـگی مدنیتی ومعارفی فوتنده وقتنك ظهور ایلمش آثار خیریه‌لرنك خراب وبرباد اولانلرندن قالمش بعض علامتلری ایدیکی دلیله محتاج دگلدر .

ترکیاده اولان صوقرلر ، ایلك حاللرنده موزیقه‌گه ماهر اولوب شونك ایـله کندی معیشتلرینی تأمین ایدرلر ایدی . صوڭره ایسه بوندن اونبش ییللر مقدم تأسیس ایدلمش « دارالعجزه » ده صوقرلر تعلیمنه مخصوص بر مکتب آچلنوب تربیه‌لرینه اعتنا ایدلمش واوشبو ییلده طوغریدن طوغری صوقرلر مکتبی آچلمشدر .

۸

صوقرلر ایچون حرفلر

آدمیلرنك کوزلری ایله کوروب بیله‌چك شیلرینك جمله‌سنی صوقرلر باشقه اعضالری واسطه سیله بیلورگه مجبورلردر . اوشبو جهتدن صوقرلر هر بر اعضالرندن آیری آیری صورتده فائده لنورلر و اوقو هنرینه‌ده قوللرینك یاردملری ایله اوگرنرلر .

انسانلرده حساس (الڭ سیزوچی) اولان اعضا ، بارمق اوچلری ایدیکی معلومدر . بارمق اوچی الڭ جزئی اولان بر قالقو یاخود ، چوقر آیرر . اوشبو سیزمك قوتی صوقرلرده دخی کوچلی ایدیکی طبیبلر طرفندن بیان اولنور . اوشبو سببدن صوقرلرنك قوللری بازو اوقو طوغروسنده کوزلیلرنك کوزلری یرنده اولور یعنی کوزلیلر کوزلری ایله کوروب اوقودقلری کبی صوقرلر قوللری یاردمی ایله اوقورلر . زیرا بونلرنك حرفلری تورلی سزقلردن یا که تورلی نقطه‌لردن قبارتوب یصالدیغی جهتله قول یورتوب آیرمق ممکن اولور . فقط اوشبو قبارتمه حرفلر طوغرسنده بو کونه قدر اتفاق اولمامشدر . مثلا فرانسزلر بر تورلی حرف یاصادقلری حالده شـام عربلری ایکنچی تورلی حرف وجوده کتورمشلردر . مصر مسلمانلری ایسه دخی باشقه بر اصول ایجاد ایتمشلردر . مصر قاعده‌سی حقنده محمد انسی نام بر عالم «الطریقة الانسیه فی تعلیم العمیان القرأة والکتابة فی البلاد الشرقیة» نام بر کتاب یازمشدر .

صوقرلر ، یازلمش حرفلرنی اوقودقلری

(*) ۲۷۲ — ۲۷۳نچی بیتلر .

کبی اوزلری هم اوزلرینڭ رسم خطلری ایله یازارلر. حتی‌که بونلر ایچون یازو ماشینه لری ایجاد ایدادیکی وبو ماشینه‌لرنڭ غایت قولای صورتده ایشلامکده اولدیغی مرویدر.

۹

کتابلر جریده هم کتبخانه وموزه خانه‌لر

اوقورغه اوگرنمش قوملرنڭ غزته اوقومای طوره آلمادقلری معلومدر. ایگنلر صوسز عمر سوره آلمادقلری کبی اوقورغه بیلوچیلوده ادبیات کتابلرینی مطالعه ایتماکسزین وغزته اوقومقسزین دنیاده لذت بولمازلر.

حسرتلرنڭ تسلیه‌سی ومشقتلرنی اونوتدره چق راحت آنچق مطالعه‌در. بناء علیه اوقورغه بیلوچی صوقرلر ایچوندە غزته‌لر اولمه‌سی طبیعیدر.

بو کونده فرنکستانده صوقرلرغه مخصوص اوله‌رق «الویزبرای» و «ژورنال برای» اسمنده غزته‌لر اولوب، اولگیسی ۱۶ کاغدده ۶۰۰ نسخه باصلنور. هر آیده بر مرتبه نشر اولنوب ییللق حقی ۱ صوم ۵۰ تیندر. ایکنچیسی ایسه ۱۶ کاغدده هفته‌لك اولوب، ییللق حقی ۲ صوم ۴۵ تیندر. صوڭغسینه یکرمی آلتی واولگسینڭ یکرمی برنچی ییلیدر.

مدنیتلی مملکتلرده اولان مشهور کتبخانه لرنڭ کوبسنده صوقرلر ایچون یازلمش کتابلره مخصوص شعبه‌لر بولنور، بونده‌ده صوقرلر جیولوب حرصلق اوزرنده مطالعه ایدرلر. آمریقاده «شیقاغو» عمومی کتبخانه‌سنده صوقرلره مخصوص اولان شعبه‌ده ۱۰۰۰ جلددن زیاده کتاب اولدیغی مرویدر. اوشنداق «لوندن» شهرنڭ صوقرلر کتبخانه‌سینڭ ۴۰۰ جلددن آرتق کتابی اولور ایمش. «پاریژ» شهرنده صوقرلره مخصوص اولان «برای کتبخانه‌سی» ده مشاهیرادبا طرفندن یازلمش فنی اثرلر ورومانلر ایله کسب شهرت ایلمشدر. ذکر ایتدیکمز کتبخانه لر جمله‌سی دییورلك خلق طرفندن ایدلمش هدیه واعانتلر ایله تأسیس ایدلمشدر.

«پاریژ» ده «والانتن هوئی» اسمنده صوقرلره مخصوص بر موزه خانه اولنوب بو کونه‌قدر صوقرلر ایچون یازلمش غزته وکتابلرنڭ جمله‌سی بونده جمع اولنمشدر. اوشبو موزه خانه‌نڭ مدیری صوقرلر مکتبی معلملرندن اولانی «کیلبو» اسمنده بری اولوب، آوغوست وسنتابر آیلرندن باشقه ده هرچهارشنبه کونی آچیق اولور.

توحید، حیات، اسلام.

(باشی ۱۲ نچی نومیرده)

حج. قانون اسلامیه‌دن بری دخی حجدر. بوهم انسانیت ایچون منفعتلی اولان فضیلتدر. انسانلره کرك مادیت وکرك معنویت ایچون بیوك فائده‌سی اولنور. چونکه حجدن دخی بر نچه مادی ومعنوی فضلیتلر چقار. چونکه انسانلر اهل ووطنلرندن آیرلوب گویا آخرت سفرینه کتدیکلری کبی غربت ایله کیدوب، صحرالر، بادیه‌لر، قوملر، چوللر، تاغلر، تاشلر، دکیزلردن سیر قیلوب اولوغ زحمت ومشقتلر ایله کرك بای وکرك آمیر وحاکم،

کرك اولوغ پادشاه اولسون جمله‌سی بو حالده ایکان بیت الله نك حضورینه جیولورلر وهر بری اشغث اغبر بولدقلری حالده جمله‌لری ذاتلرینه لازم اولان عبودیتلری ایله منکسر ومساوی اولوب، فطرتلرینی ستر قیلان غفلت، غرور، کبر، انانیت، استبداد کبی انسانیته یارامز اولان بدخلقلردن منسلخ اولوب، حضرت الهیه‌یه کلوب خضوع وخشوع ایله بولنورلر. چونکه کعبه شریفنك ظاهری جسم ایسه ده باطینی حضرت ربانیه‌در، مؤمنلر بو حالده ایکان اونودلمش اولان خالق ومعبودلرینی ذکر قیلوب اونودلمش فطرتلرینی فهم وتخطر قیلورلر. کندیلرینك منزلتلرینی دخی تذکر قیلورلر. حق تعالی‌نك حضورینه نچوك بارماقلرینی تذکر قیلوب حقایق اخرویه واحوال روحانیه‌لرینی، رزو محشرده بنی آدمنك جمله‌لری بر خدانك حضورنده جیولشمقلرینی تفکر قیلورلر. فضائل انسانیه واعمال صالحه کبی شرافت انسانیه‌لرینی فکر قیلوب بر خدانك حضورنده فوز و نجاتده بولمق یولنی حساب قیلورلر.

کعبه شریفنك حضورینه بتون دنیانك اهل ایمانی جیولور. دنیاده اولان اهل ایمان، دین جهتندن جمله‌سی قرنداشلردر. شرق وغرب مؤمنلری بر یره کلوب جیولشوب بری بری ایله تانشورلر الفتلشورلر، صحبت وبری برندن استفاده قیلشورلر. درلو بابدن عبرت واورنك هم مصالح اسلامیه وانسانیه طوغروسنده ده درس آلشورلر، بوندن حسابسز منافع حاصل بولور.

دخی حجنك منافعندندر که: انسانلر، تاغلر، صحرالر. اورمانلر، قره‌لر، دیکزلری سیر قیلوب حق تعالی‌نك درلو مخلوقلرنده تفکر قیلوب آنلرده اولان حکمتلرده تماشا قیلورلر. درلو شهرلردن ودرلو حکومت ودولتلردن کچوب درلوسندن درلوجه فهم وعبرتلر، علوم ومدنیت حقنده درلوجه تجربه‌لر درسلر آلورلر. بو شیلر حج سفرینك مادی اولان منافعیدر. بوندن فائده‌لر حاصل قیلوب مؤمنلر دخی کندی ملتلرینك قوامنی ودوامنی کوزلیوب قصورلرینك چاره‌لرینی ایزلرلر، عموم ملتنك منافعنی قارارلر. خلاصهٔ کلام: انسانلر توحید ایله کافهٔ کائناتنك وجودینی وهر جودده مکتوم اولان حکمتلری بر خدانك آثاری وافعالی بولدیقنی بلوب وهر فعلنده اولان حکمتلر دخی بر الله‌تعالی‌نك خزائن علمیه سندن اولان درر معنویه بولندیغنی بلوب انسانلر کندیلری دخی بر خدانك مخلوقی وآنلرنك قاشنده اولان آیات تکوینیه وتنزلیه نك جمله‌سی انسانلرنك منفعتی وفائده‌سی ایچون خلق اولنمش حقنك نعمتلری اولدیقنی بلورلر ایسه، آنلر ایچون بر مقدس اولان وظیفه نشئت ایدرکه: بو دخی عبودیت وشکر وظیفه‌لریدر. حالبوکه: بو وظیفه هر درلو قوم وملتلرده بر درلو نشئت ایدوب اسلامینك دخی باشقه‌لره ممتاز صورت ایله نشئت ایتمش. چونکه: توحید ومعرفت ایسه اسلامیت ایله اتم واحسن وجهیله بولنوب عبادات الهیه دخی احسن وانفع وجهیله نشئت ایتمشدر. وبناءً علیه اسلامیتدن انسانلره فرض اولان، صلات، صوم، زکات، حج کبی عمللرنك جمله‌سی انسانلرنك بر خدا تعالی‌یه مخلوقیتلرندن نشئت ایدن وظائف مقدسه‌لری اولوب حقیقت

انسانیتلرینڭ اساسی وفطرتلرینڭ مبادیسی بولنور. اگرده بو عمللرنڭ حکمت واسرارلرنی تفحص قیلنور ایسه هر برنده انسان ایچون نیچه درلو منفعتلر وفائدهلر ظهور ایدوب وهر برنده دخی نیچه درلو فضائل نافعه اولنور. شونڭ ایچون بو عمللرنڭ جملهسی حیات انسانیهنڭ اساسلری اولنمشدر. انسانیتنڭ اساسی اسلامیت اولوب آنکده اساسی توحید اولمشدر. توحید دخی جمیع فضائل وکمالات وعلومنڭ مخزنیدر. نه کبی معارف، حکمت، فضائل بار ایکان جملهسی توحیددن ظهور ایدر. بونده دخی قرآن عظیمنڭ «افمن اسس بنیانه علی تقوی من الله . . .» آیة کریمهسینڭ سری آچیلور.

(آخری وار)

امام ومدرس سرورالدین.

قرآن وفن.

اساس دینمز اولان قرآن شریفنڭ، بعض فنون قاعدهلرینه مخالف اولدقی واوشبو بعض قاعدهلرنڭ قرآنه مخالفتندن طولایی، شول فننڭ حرام اولدقینه استدلال قیلمق بزم مسلمانلرنڭ بعضیلرنده عادتدر. مثلا: علم هیئتده «قوپرنیق» اصولی: یرنڭ وباشقه اجرامنڭ قویاش اطرافنده حرکت قیلمقی، قرآننڭ «والشمس تجری لمستقرلها» آیتینه مخالف کبی کورندکندن، علم هیئتنڭ شریعتکه درست دگل ایدیکینه استدلال قیلنور. اوشنداق علم الارض (غیولوغیا) علماسینڭ فکری، کرهٔ ارض حقنده کتب مقدسهگه مخالف اولدقدن غیولوغیا فنینڭ باطل ایردکی هم شریعت مساعد دگللکی سویلنور. شویله ایدوب مسلمانلرنڭ فندن یراقلاشمهلرینه، یاکه فنون تحصیل ایدوبده (معاذ الله) قرآنه سوءظن قیلمقلرینه سبب اولور. بو اهلرنڭ هر ایکیسی مسلمانلر ایچون مانع ترقی اولان سببلردر. چونکه فنوندن اعراض نه قدر فنا ایسه، قرآندن اعراض دها فنادر. اسلامیتده سیاست ایله دین بر اولدقدن، بریسی ضعیف اولورسه، آخرده ضعیفلنهچکدر. ایشته بز فن آراسنده اولا مخالفت ظاهری ایردکنی، نفس امرده قرآننڭ فنون قاعدهلرینه موافق اولدیغنی علماء اسلام سوزی ایله اثبات ایلمکی لازم کوردك.

مقصدمزه کرشکانچی قارئلرمزه اوشبو مقدمهنی عرض قیلونی موافق کوردك که: مسئلهمزنڭ اثباتی بو مقدمهمزه باغلیدر. جناب حق هر پیغمبرنی قومنه ارسال قیلدقی وقت، شول قومنڭ فکری مساعده قیلور قدر سویلمگه امر قیلوب، آنلره «کلموا الناس علی قدر عقولهم» قاعدهسی ایله حرکت قیلورغه امر قیلمش، هم جناب حق کتب مقدسهده فنون حقندهغی بحثلرده اوشبو روشچه بیان قیلمش، وخلقنڭ ذهنی مساعده قیلور قدر سویلامشدر. مثلا اوشبو سوزمزی بر مثال ایله اثبات قیلیق: تورات دیور: جنتدن دورت آیرماق چغار. جیحون (سیردریا) سیحون (آمودریا) نیل، فرات. بز ایسه اوشبو سوزلرنڭ چین طاغلرندن آفریقه ایچلرندن چیقوب، منبعلری قایده ایدیکنی قارشدن قارشقه بلدیکمز حالده، تورانتڭ

سوزینی تصدیق قیلورغه مجبور اولدقمزدن ، اوشبو مع المشاهدة معلوم اولان نرسه‌گه انکار قیلیقمی ؟ یا که: معاذالله‌توراتنی تکذیب ایدیکمی ؟ یوق : اگر « جناب‌الله‌نڭ عادتی، هر قومنڭ فکری مساعد اولدقی قدر سویلمك دیان قاعده‌نی بیلور ایسه‌ك ، مسئله حل قیلندی دیمکدر. چونکه : بنی اسرائیل، توحید باری کبی اظهر من‌الشمس اولان شیلری ذهنلرینه صغدره آلمادقلری حالده ، اوشبو دریالردن سوءال اولندقده «یاوغان یغمورلر سببلی آفریقا اچلارندن چقار، یغمور ایسه یردن کوتارلگان پار سببلی یاوار» دیه بیان قیلسه ایدی ، بو اشنی حوصله‌لرینه صغدره آلمای بسبتون انکار ایده‌چکلری بدیهی ایدی . لاجل ذلك، اوشبو یلغه‌لرنی جنندن چقار دیه‌رك خطاب قیلمشدر.

ایمدی اوشبو مقدمه‌نی بیلگاچ، باشقه فنلرنی کتب مقدسه‌گه تطبیق آرتق مشکللك چیکلمسه کیره‌ك.

علم‌الارض علماسینڭ فکرینه بناءً بزم وطنمز اولان کرهٔ ارض ، اول عصرده قویاشدن ساچراب دوشمش وقویاشنڭ تحت‌تسخیرنده حرکت ایلمکده اولان بر اوت پارچه‌سی اولوب ، مرور زمان ایله هر تورلی ماده‌لر ومعدنیلر حرارت ایله اروب، یوقاری پار اولوب کوتارلدکده حرارتدن یراقلاشدقدن مذکور معدنلر اولگی قاتیغ حالت‌گه قایتوب کرهٔ ارض‌غه یوقاغنه بر قشر حاصل اولمش وشول قشر طبقهٔ اولی دیه تسمیه قیلنمشدر . اوشبو برنچی طبقه‌مرکزگه غایت یاقین‌اولغانلقدن حرارت مرکزیه‌نڭ تاثیری ایله، هیچ بر نباتات وحیوانات اولمامش، یاوغان یغمورلر اسسیلك سببلی بخارغه منقلب. اولدقدن کرهٔ ارضده صولر اولمامشدر .

اوشنداق مرکزده اولان حرارت سببلی اریگان معدنلر پار اولوب کوتارلوب، یراق کیدوب (*) صووندقده قاتوب کثافت حاصل ایدوب قشر ارض دها قالنلق حاصل ایتمش . شویله ایدوب بلمم نچه عصرلردن صوڭ ایکنچی طبقه حاصل اولمشدر .

(آخری وار)

صاتش معاملرندن :

« عبدالقیوم یومانی » (حولبات)

فوءاد پاشانڭ وصیتی

ترکیاده بر وقتلر صدر اعظم اولوب طورمش فوءاد پاشا طرفندن سلطان عبدالعزیز اوزرینه بر وصیت نامه یازلدیغی مرویدر .

فوءاد پاشا ترکیانڭ بیوك آدملرندن ومشهور سیاسلیرندن همده علوم اسلامیه‌دن باشقه فرانسز لسانینه آشنا عالم وادیب اولدیغندن بونڭ وصیتی نه یولده اوله‌چغنی بیلور ایچون هر کیمده برشوق اولسه کرك .

فوءاد پاشا آوروپانڭ مشهور حکومتلری حضورنده ترکیا ایلچی خانه‌لرنده خدمت ایتدیکی کبی سلطان عبدالعزیز فرانسه‌غه سیاحت ایتدیکنده برابر اولمشیدی .

(*) جسم حاره‌نڭ یاقیننده اریگان ماده، مذکور جسمدن یراقلاشدقچه حرارتنی کیموب، کثافت حاصل ایده‌چکی طبیعیدر .

صوڭره خسته‌اولدیغنده ایتالیاده «نیس» شهرینه واروب بر مقدار دوالاندی ایسه‌ده خسته‌لگندن شفا تابمادی ، آخرنده شول یرده ۱۲۸۵ تاریخنده وفات ایتدی . گوده‌سی استانبوله کتورلوب دفن اولنمشدر .

وفات ایتمازدن برآز کونلر مقدم کندی الیله «نیس» شهرندن سلطان عبد العزیز اوزرینه یازمش اولان وصیتنڭ بعض جمله‌لری اوشبودر . خصوصی ترکیا گه عائد فقره‌لری ترك ایدلدی .

وصیت

محترم افندم! شمدی عمرمدن آنچق بر نچه ساعت ویاکه بر قدر کونلر قالمشدر . اوشبو وقتده ملتمه اولان بورچمی وعامه منفعتی حقنده اولان فکریمی جنابڭزه تبلیغ ایتمك قصدنده‌یم . اوشبو سوزلرم دنیاده ایکان وقتمده سویلامش اولان الڭ صوڭ سوزلرم اولسه کرك . فقط کوب تجربه کوردیکم وبدبختلك اوزرنده اوزون بر خدمت ایتدیکم صوڭ حاصل ایلمش فکرلرم اوله‌چقدر . مکتوبم عرضڭزه ایرشدیکی وقت، بن بو فانی دنیاغه وداع ایتمش اوله‌چغمه شبهه یوق . شونڭ ایچون سزلر سوزلرمی قبردن کلمش بر داوش دیه‌رك قبول بیورڭز! اویله شویله دیه سؤظن ایلمازسز ظن ایدرم . زیرا قبر ایچنده اولانلر حقنده حسن ظنده اولنمق انسانلق ومروت اقتضاسیدر .

جناب الله سزلرگه بیوك بر مأموریت ویردی . فقط مسئولیت تحتنده واطرافی‌ده خطرلر ایله احاطه ایدلمش بر مأموریت ویردی جنابڭزه معلوم اولسون که ترکیا دولتی شمدی، بیوك بر مخاطره‌ده اولنور . بزم سلفلرمزنڭ احتیاطسزلقلری وزمانه‌غه موافق حرکت ایتمادیکلری ، بالعکس کورشیلرمزنڭ سرعت ایله آلغه کتمکلری بزلری تمام بر قورقنچ حاللره توشرمشدر . بو ایسه معلوم عالیڭزدر . آرامزده کوب ذاتلر کورلورکه، اولگی کبی حرکتلر سببندن دولتنڭ تکرار ترقی ایده‌چکنی ظن ایلرلر . فقط بونلره قولاق ویرمه‌ڭز ، بونلرنڭ اوشبو فکرلری یاڭلشدر . کچن شیلرنی کلیا اونودڭز! امتنی تمام ایکنچی بر یول ایله آلغه سورڭز !

بالفرض اگرده بزم کورشیلرمز طوقتاب طورسه‌لر ایدی ، اول وقت بزلر بلکه ایسکی نظاملرمز بوینچه اولان حرکتلرمز ایله ده ترقی ایده بیلور ایدك . فقط هیهات ! کورشیلرمز طوقتاب طوراچقلر دگلدر . آنلرنڭ بو کونگی حاللری ایله ایکیوزییل بوندن مقدم اولان حاللری آراسنده بر مقایسه یورتوب کورمش آدم حیران قالور . آنلر بزدن قیاس قبول ایدلمیه‌چك درجه‌ده آلغه کتدیلر ، بزلر شول نسبتده آرتده قالدق .

ترکیانڭ بایلغی انگلیزلر بایلغی قدر ، علمی وهنری فرانسزلر قدر ، عسکری‌ده روسیه عسکری قدر اولماز ایسه مطلقا آوروپا قولنده طورورغه محکوم اوله‌چقدر . اوشبو سببدن هر بر دینی ، دنیاوی ؛ ملکی وعسکری مکتب ومدرسه‌لرمزنی اساسندن اصلاح ایدرگه ، درسلرنی ترتیب‌که قویمق لازمدر .

« ایسکیچه طورامز ، بزلرنی اسلام دینی هر بر ترقی واصلاحدن منع ایدر » دیبانلرنی مسلمان صانامق جائز دگلدر ، آنلر

ایسه بر طاقم جاهل متعصبلردر. زیرا اسلام علمی ایله اجنبی علملر آراسنده فرق اولماز. قویاش، بتون یر یوزی ایچون بر قویاش اولوب ده الله تعالا نڭ جمله مخلوقاتنی برابر تربیه ایتدیکی کبی، علم ده بتون عقل اهلی ایچون بر علم اولوب، جمله‌سینه نسبتی برابردر. بن ایسه بو سوزنی جزافا دگل بلکه اجنبی واسلاملرنڭ تألیفلرینی مطالعه ایتدیکم صوڭ سویلرم.

افندم! جانم ایله بدنمڭ آیرلشمقلرینه وحق تعالی حضرتینه ملاقات ایدرگه جزئی وقت قالمشدر. بویله وقتده انسان اوزینڭ ولینعمتنه، مذهب ودیندشلرینه، ملت‌ووطننه خیانت ایتماز. بناء علیه سزلره دیبورم‌که: آوروپا طرفندن کلمکده اولان معارف جدیده اسلامه مخالف دگلدر. الله تعالی حضرتلری ایله قسم ایدرم‌که آوروپادن کلمکده اولان معارف جدیده‌نی آلمازلر ایسه مسلمانلر، دینلرینی حفظ ایده آلمیه چقلردر. بو کونده آوروپاغه قارشو طوررلق اقتدارمز یوق. اگرده علم ومعرفت قوراللری ایله قورالانماز اولسه‌ق آوروپالولر بزنی بر وقت یوتاچقلردر.

بزلر ایچون یڭی نظاملر اوزرنده ملکی، حربی مکتبلر تأسیس ایتمك وباشلر مزنی‌ده علم ومعرمت‌که سوق ایتمك لازمدر.

بیلورم‌که بو وصیتمی اوقومش نادانلر بنی سوگارلر، حتی دین دشمنی ایدیکمی ده سویلرلر، فقط بونده ضرر یوق. نادان آدم معذوردر. آنلر بنم فکرلرم حقنده کامل ادراکلری‌ده یوقدر. آنلر بو کون بنی کافر ایتسه‌لرده آنلرنڭ بالالری بنم حقده مؤمن ایدیکم ایله شهادت ویره‌چکلرنده شبهه‌م یوق. امیدمدرکه آنلر بڭا گوزل شهادت ایله گنه قالمای بنی سوگوچیلر وبڭا سوء ظن ایدوچیلر گه‌ده بنم ایچون مکافات ایده‌چکلردر.

اوشبو وصیت یازلدیغنه شمدی قرق ییل اولدی. فؤاد پاشادن صوڭ ترکیا دولتینڭ اوچدن برالوشی قولندن کندی ایسه‌ده قالان ایکی الوشی‌ده آنچق آوروپادن کسب ایتمش معرفتلری سایه‌سنده‌گنه قالدی. اگرده بو کونه قدر ایسکی فکرده طورمش اولالر ایدی، احتمال‌که بتون بتونه دولتلرندن آیرلمش اولورلر ایدی. فؤاد پاشادن مقدم قرق ییل ایلك معارف‌که یابشمش اولسه‌لر ایدی، احتمال‌که بر قاریش اولسون توپراقلرینی چیتلره بیرمامش اولورلر ایدی.

تربیه و تعلیم

تربیه وتعلیم

انسان اگرده عقلسز یارادلمش بر حیوان اوله ایدی تربیه وتعلیمگه محتاج اولماز، باشقه حیوانلر روشنده بولونلرده اولن آشاب یاکه اورمانلرده اوزینك صونارینی ایزلب یورمك ایله وقت کچرر ایدی. لکن الله تعالی حضرتی انساننی باشقه حیوانلردن آیروم صفتده عقللی واوزینك جنسنك شینه محتاج ومونس ایدرەك یاراتمشدر. انسان اوزینه کرك اولان شیلرنك جمله سینیده اوزی تمام باشقاروب بتره آلماز، بلکه کوب شیلرده باشقەلرغه محتاج اولور. اوشبو محتاجلغی سببندن اوز جنسده شی ایله هر وقت گوزل معامله ده اولنورغه مجبوردر. بونی ایسه «ادب» دیه تعبیر ایدرلر. ادب تربیەدن حاصل اولەچق برشیدر.

صبی وقتدن باشلاب گوزل تربیه کورمك نصیب اولان کیمسه، خلقلر ایله گوزل معامله ایدر، آنلرنك حقلرنی کمیتلك ایتماز، شول جهتدن آنلرغه محبوب وآنلرنك ثنالرینه مظهر اولور.

بیوك عالملر، ادبنی علمدن مقدم صانارلر، ادبلی اولان نادان کیمسه، ادبسز اولان عالمگه کوره یخشیراق، دیورلر. واقعا ادبلی جاهل ایله معاشرت ایتمك ادبسز عالم ایله معاشرت ایتمکدن کوکل قاشنده مرغوبدر.

بو سوزلردن تربیەنك فائدەسی یالگز آدملر ایله قاتشور وآنلر ایله گوزل معاملەده اولنور ایچون گنه کرك ایمش دیه فهم ایدلماسون! تربیەنك ایسه بوندن باشقه زور فائدەسی واردر. تربیه سببندن صبیلر شریف عادتلر کسب ایدرلر. مثلا تربیه سببندن یالقاولقنی مکروه کورمکده اولان بالا، کامل ایر اولوب یتشدیکی صوك اوشبونك سببندن ایش کشیسی وبیوك نرسەلرگه اقدام ایدوچی اولوب یتشور. تربیه سببندن اسرافلردن بیزمك واقتصادغه اوگرەنمك هم حاصل اولور. بونلر وبو کبی شیلر آدملر ایله معامله ایدر ایچون دگل بلکه هرکیمنك محض اوزی ایچون کرکابدر. بوڭا کوره تربیەنك فائدەسی آدملر ایله گوزل معاملەده اولنمق روشلرنی اوگرەنمك همده اوز اوزندن رضا اولەچق خاقلر ایله صفتلانمقدن عبارت اولور. بو شیلر آدم بالاسینك هم اخرتی ایچون الڭ عزتلی سرمایەسی اعتبار ایدلنور.

آدم بالاسی ایچون اوزینك نظارتنده اولانلرنی تربیه ایتمك لازم بر شیدر. اوشبو سببدن اوی ایچنده اولانلرنی تربیه ایتمك وظیفه‌سی آتاو آنالر اوستونه‌ وشاگردلری تربیه ایتمك‌ده استاذ اوستونده اولور.

فقط تربیه ایدر ایچون‌ده بالـگز آتا وآنا اولمق‌یتمای بلکه علمنی بیلمك وآنك یوللرینی لازم درجه‌ده آگلاب شوگا کوره قوللانمق لازمدر. اوی ایچینی وبالالرینی یولی ایله تربیه ایده بیلـه‌چك آنالر آرامزده پك آز. اولدقلری حالده آنالر ایسه آنلر دن‌ده آزدر.

تربیه لی وتربیه علمنی بیلوچی آتا لر آنالرنی (خاتونلرینی) تربیه علمی ایله آشنا ایدرلرده شونلر آرقلی بالالرنی تربیه ایتدر رگه موفق اولورلر. لکن تربیه علمندن خبر سز اولان آتالرنك خاتونلرینی وطبیعی اوله‌رق بالالرینی کیملر تربیه ایدرلر؟ ایشته بوگا جواب ویرمك طوغروسنده قلم عاجزدر.

خاتونلرنی، قزلرنی اوقودرغه کرکماز، بونلر ایچون مکتب ومعلمه‌لرگه لزوم یوقدر، دیبان کیمسه‌لر آرامزده کوبلك اوزرنده کورلور. بونلرنك مقصودلری ایسه انسان دنیا سنی وخصوصا مسلمانلرینی وحشی حیوانلر مرتبه‌سینه توشرمك ومخاطبلقدن چیقارمقمیدر؟ قصدلرینی ایسه هنوز آگلامادق.

مراسله ومخابره

ایسل (ایشم) بویندن

«شورا»نك ٨ نچی نومرنده ٢٢٦ نچی صحیفه ده «ایدگی ایله توقتامش خانلك صو غشلرندن بیزار بولوب بیك کوب قبیله‌لر، وبو جمله‌دن‌ده آقطاو، وقارا بغدان (باغدان کیرك) مسلمانلری روسلر آراسینه هجرت ایدوب یرلشمشلردر» دیولمشدر.

فسقه‌اویمه وسای بیلمه کوره بو مسلمانلر خوالین میشارلری بولسه‌کیره‌ك. بوگا ایکی بیلگی بار. بری: ڤولغانك غرب جیه‌سنده، ایتاگینه خوالین شهری صالنغان بیوك تاولرغه خوالین میشارلری (باغدان تاولری) دیه‌لر. صناب طورغان کشی‌گه بیلگیلی بولادرکه، باغدان اسمی یاد ایتولگانده مسلمانلرنك کوگلنده ملی زینداِی بر سیزنو حاصل بوله. یاز کونلرنده، دنیا یاشللك عالمنده سیر قیلغانده، خوالین غه بارغان مسلمان، باغدان تاولرینك ایتاگنك کی آطلاس کبی یاشیل چیرامنك اوستینه آتن طوغاروب اونلاتونی، اوزی، قولینه اوستنده چانا ایله یوروگه ممکن بولور چاقلی توز سیبکان آرش ایکماگینی آلوب، مولدراب آقمقده بولغان چیشمه نك یانینه اوطوروب قارن طویدرونی بر مقدس اشدن صانایلر.

بو، قیلانو دگل، طبیعی بر اشدر. مونی البته بورندن قالمه بر حس نك اثری باردر.

ایکنچی: ٤ نچی «آثار» ده اسمی یاد

ایتولگان احمر حضرتدن همده موسی آولینقی عباس حضرتلدن بابالرمز نقل قیلالر، حضرتلر: «کناز اردن .(Мещерицкій هم Багдановъ) کنازلکگه قزغوب چوقنغان مسلمانلر. بزنك بابالرمز، خوالین اویازدندن چققانلر» دیب. همده قولاتقی قریه‌سنده باغدانف فامیلیه‌سندن مسلمانلر باردر. احتمال بالالری اونوتقان بولورلر.

معلم حسن (ماستاقی)

تقریض:

لغات خمس

ترکچه، عربچه، فارسیچه، روسچه وفرانسزچه لغت کتابی اولوب «موللوفقه» فابریقه‌سنده امام کمال‌الدین افندی ابن ملا تاج‌الدین طرفندن ترتیب ایدلمش وقزانده «خاربتونوف» مطبعه‌سنده باصلمشدر.

ترکچه لغت اصل اعتبار ایدلوب، حروف هجا ترتیبی ایله قویلمش، وهر بری روس وفرانسز حرفلری ایله ده یازلمشدر. بویله اثر ترتیب ایتمك ایچون بیوك اجتهاد صرف ایدلدیکنده شبهه یوق. حقی پوچته سی ایله برابر ۱ صوم ۲۰ تینددر. هر بر مشهور کتابچیلرده اولنسه کرك.

اعتذار:

شورانك برنچی نومرنده (صحیفه ۹) «مسجد حرامدن باشقه مکهٔ مکرمه‌ده ۶ مناره‌لی جامع شریف وار» همده «ابو قبیس» تاغی مکهٔ مکرمه‌نك تون ومشرق طرفلرنده بولنور» دیمشیدك.

۶ مناره‌لی جامع حقنده فتح الباری، فتح القدیر، العقد الفرید وغیر ایسکی اثرلرده اشارت کورمادك ایسه‌ده آنلر زماننده صوك بناء اولندیغینه حمل ایدوب قاموس الاعلامنك: «شهر داخلنده مسجد حرامدن باشقه ۶ مناره‌لی جامع شریف ایله ... واردر» دیدیکینه اعتماد ایلمش ایدك. همده ابو قبیس حقنده قاموس الاعلامنك: «مکه‌نك شرقنده ابوقبیس تاغی ...» دیدیکینه انابت ایلمشیدك. مگرده واقعده مکهٔ مکرمه‌ده مسجد حرامدن باشقه ۶ مناره‌لی جامع شریف یوق ایمش. همده ابو قبیس تاغی مکه‌نك جنوبنده ایمش، اوشبو خطالق سامی بك جنابلرینه اعتمادمز سببندن اولمشدر. بناء علیه «شورا» اوقوچیلر بو طوغروده بزنی معذور کورسونلر. بونی بزلره باشلاب تنبیه ایدوچی شیخ مراد افندی حضرتلری اولمشدر. دقت والتفات سنیه‌لری ایچون جناب الله رحمت ایتسون!

ترکیاده طبع ایدلمش تاریخلرنك سیاسی نقطه‌لری حقنده احتیاطلی اولور ایسه‌ك ده ادبی قسملرنده بویله یاکلشلر اولور ظننده دگل ایدك. مگرده معصوم اولمادیغی صوك انسانده هر نوع خطالق اوله بیلور ایمش. ظن ایدرسه‌م قاموس الاعلام خطاسی مطبعه ده مرتب طرفندن میدانه کلمشدر:

اشعار:

صاقلا عفتڭنی ای گوزل قز!

قاشلارڭده قارا، بیتلرڭ آل، تنگنابڭ نیندی آق سینڭ؛
قایداغنه بارساڭ تل اوستونه یمان سوزدن اسمڭ پاك سینڭ.
بویلارڭنی زیفا، سویا کلرڭ بالاوزدین قویغان شم کبی،
چچ تنکه لرڭنی طاغوب آرتقه صالغان طلومڭ ده ایکی یاق سینڭ.
. . . . یمان سوزدن اسمڭ پاك سینگ.

تأثیر اینه جانغه: اونکون سوزڭ، حکیمانه کوزڭ قاراوی؛
طبیعتڭ یومشاق، عفتڭ نق، یمان اویدن کوڭلڭ صاق سینگ.
(اولوك ایكان جاننی ترگزەسڭ، قوتقاراسڭ تورلی جفادن؛)
کوروب بر آز کوڭل جواتورغه تووشلرڭده نیندی ذات سینگ.
. . . . یمان اویدن کوڭلڭ صاف سینگ.

کوزلرمنگ نوری، جسمم جانی، ملتمنگ کوتکان تلاگی!
(دنیاغه کیلوب . . . صاچکانڭه ملتڭده غایت شاد سینگ)
قدرڭ بیت نچکه قل اوستونده، قاتی دولقون آنی قاقماسون،
یمان سوزدن جانم! قاتی کوزدن بر خدایم اوزی صاقلاسون.
(باشقه لرغه اورناك طوتولورغه) اوزماگل سین ملت امیدن؛
یاشلك برلن جویما عفتڭنی، قیمتڭنی ـ صاقلار چاق سینگ.
. . . . عفتڭنی صاقلار چاق سینگ.

«ظریف البشیری»

امید

چیغار برکون چیغار اسلام بو ذلتدن وظلمتدن
که جمع حال ایدر برکون راحت استراحتدن
کورەمز دکیشور اهل مسلمان احوالی بالکل
حقیقت قورتیلورلر جمله حسرتدن اسارتدن
ایدرلر کسب عرفان سزغانوب دخی شوق برلن
آرا ینورو وحشی امت جمله وحشتدن جهالتدن
او کونده ابنای بشر خصوصا اهل قرآنلر
یووار ابد اننی هر تورلی زحمتدن رذالتدن
بیوك بر پایه سرمایه تعجب اولمیور آلسەق
اولورمز حظ مند بلکەده قوت متانتدن
فرنکلر علمی بلکه بزلرەده نصیب اولور تیز
یانار شمع معارف نوع شوکتدن فراستدن
بو اسلام مانع ترقی دیوب تحقیر ایدرلردی
شونکچون محروم اولوب قالدی دیرلر تورلی عزتدن
غریب ایرمز طلوع ایتسه ترقی شمس یارین گر
نه دیر آنلر دها بزگه قالورلرمی حقارتدن
یاس ایتمم ترقیدن شیاطین وصفی چون نومید
امیدسز هیچ دگلم چیقماز کبی فلاکتدن
مریض بولغان قلوب اجساد مگر برکون اولور تمییز
چراغ نور آلوب هر نوع صحتدن سلامتدن
بز اعراض ایتمزز اصلا ترقی سوزیله دیندن
سز اشتباه ایدنمگ اهل انصاف دین دیانتدن
خداده راضی دگل ابدیکن بیلمزمیسز الحال!
دینن دنیاسین بر باد ایدن امت وملتدن
ینه دیدم ای، کوزلری صوقرلر قورقوچی اولماك!
کشی اوز قارنینه صو صالمایور انهار آفتدن
دخی کافی دگلمی امتناع ایتمك سزه ایمدی
اولوالابصار اوزه ناحق یره تهمت وغیبتدن
عجیب آه! بر نبات قندی کبی شیرین علم لفظی
کلور برکون اولورمز بهره مند شهرت شرافتدن
امید وارم طولار آب حیاتله نهری ملتنگ
نصیبدار بزده اولورمز ثمر حکمت ودولتدن

« واثق الجلالی »

مسامره:

•• ابو الاصبع اسملی عربگه: «یورتمزغه دشمن کلدی، وطنمزنی مدافعه ایدر ایچون، صوغشغه حاضر اول!» دیدیکلرنده: «آنلر بنی بیلمادیکلری وبن آنلرنی بیلمادیکم حالده، بزلر بربرمزه نه سبب ایله دشمن اولدق عجبا! بن بویله دشمنلقنك سببنی آکلامادم» دیه جواب ویرمشدر.

•• «ابلیس نك خاتونی نه اسملی؟» دیه صورمش آدمگه شعبی حضرتلری «آنلرنك نکاح مجلسلرنده اولمادم!» دیه جواب ویرمشدر.

•• تیاترلرنك برنده خاتون قزلر زور اشلاپه‌لر کیوب اوطوردقلری سببندن آردلرنده اولانلرنك کوروب طورولرینه مانع اوله لر ایدی. بونی بیلدکنده تیاتر مدیری هر کم اوقورلق روشده ایدوب: «خانملردن اشلاپه لرینی صالوب اوطرولرنی رجا ایده مز!» دیه برکاغد آصدی. فقط بوکا اعتبار ایدوچی اولمادی، هیچ بر خاتون اشلاپه‌سنی صالمادی. بوندن صوڭ مدیر: «مکرده قرق یاشدن اوتکان خاتونلر اشلاپه ایله اوطورسه‌لرده یاری!» دیه ایکنچی کاغد آصدی. بونی کوردیکلرنده جمله خاتونلر اشلاپه‌لرنی صالدیلر، اشلاپه ایله اوطروچی براوده قالمادی.

•• ترکیا سلطانلرندن بری اوزینك اڭ یاقین کورمش برندیمینه: بر ادبسزلك اشله ده شونك عذری کناهسندن قبیحراك اولسون دیمش. ندیم ایسه «قللق!» دیه جواب ویرمش. باسقچدن توشوب باغچه‌غه چیقدقلرنده ندیم، سلطاننی چمتمش. سلطان بوکا آچیغلانوب قارادیغنده ندیمده: «افندم عفو بیور! خانم سلطان ظن ایدوب، سزنی یاکلش چمتدم!» دیه جواب ویرمش.

•• خاتونی ایله اوطوردیغی بر وقت بدوی عربلردن بری کروب شعبی حضرتلرندن: «سزنك قانغیگز شعبی اوله‌چق؟» دیه صوردیغنده، شعبی حضرتلری خاتوننی کوستروب: «ایشته بو!» دیه جواب ویرمشدر.

شوّغه:

•• مصرده انگلیزلر طرفندن وکیل اوله‌رق یکرمی بیش ییل طوتاش طورمش لورد قرومر طرفندن مصر مسلمانلرینه واسلام دینینه طعن ایدوب یازلمش کتابغه قارشو «البرت فارمن» اسمنده بر آمریقا عالمی کتاب یازوب باصدرمشدر. مذکور آمریقالی عالم بر وقتلر، مصرده آمریقا گنیرال قونسولی اولوب طورمش ایدی.

•• بانجرتر اسمنده بر آمریقالی توتونسز وتاوشسز آتلنه‌چق طوپ هم ملتق یاصامشدر. بونڭ مصرفی پك آز اولدیغی حالده ویره‌چك ضرری افراط درجه‌ده آرتق اوله‌چقدر.

•• آمریقاده سیمسون اسمنده ایکنچی بر آدم اوچیوز میل کیتەچك روشده بر طوپ چیقارمشدر. بونگ ویرمش ضرری کوز ایله کورزگه ممکن اولمادیغندن آنچق تلغرام وتلیفون ایله گنه بیلنەچکدر. (اوشبو جهنم ماشینه لری سایەسنده دولتلر آراسنده صوغش بتونی احتمال بورتوچیلر وار).

•• قوره مملکتینڭ جنوب طرفنده «ایگیز قیو» اسمنده ایکی قیو (قدق) واردر. اوشبو طبیعی قیولرده نوبت ایله صولری کوبایوب و آزالوب طورر. (برنده صو کوبایسه ایکنچیسنده آزالور). فقط برینڭ صوی غایت لذتلی اولدیغی حالده ایکنچیسینڭ صوی آغزغه آلماز درجەده آچی ولذتسزدر.

•• آمریقا ملیاردرلرندن اولان قارنەجی اسقوچیا مکتبلرنده تعلیم وتربیەلرنی ترقی ایتدرمك ایچون ۴۰۰۰۰۰، غلاسقوو دارالفنونی ایله ادیمبورغ دارالفنونی فائدەسینه ۱۰۰۰۰ انگلیز آلتونی ویرمشدر.

•• قوره مملکتنده «غولن» شهرینه یاقین یرده بر مغاره (تاغ تیشوگی) واردر. اوشبو مغاره آنچق برگنه کشی صغاراق زورلغنده اولسەده ایچینه کرگه ممکن دگل. زیرا ایچندن شول درجەده کوچلی یبل چیقوب طورکه آدم اوغلینه شول یرده طورمق ممکن اولماز. فرنگ سیاحلرندن بعضیلری یبلان روشنده اورمەلب کروب قاراسەلرده ایچی قارانغو اولدیغی سببلی بر نرسەده کوره آلمامشلر. یبل سببلی ایچنده اوت یاندرمق ممکن اولمامش. آرد طرفنده ایکنچی بر باشی اولەچغنی ظن ایدوب ایزلەمکده ایسەلرده هنوز تابا آلمامشلردر.

•• پیتربورغده اولان مهندسلر اوزلرینڭ صوڭ جمعیتلرنده «اورتا آزیا» ده اولان آثار قدیمه حقنده بحث ایتمشلر. اورتا آزیاده اولان مسجدلر، ایسکی بنا واثرلر صاقلانمادقلری سببلی کوب نرسەلری اوغرلانا، صاتوله، وبوزوله، حتی بر کون بونلرنڭ بتون بتونه تلف اولوب بتمکلری احتمال اولدیغندن مذکور جمعیت بر هیئت انتخاب ایدوب شول یرلرگه یبارەچك اولمشدر. مذکور هیئت ایسه جمله ایسکی اثرلری قاراب یوروب، قانغیلرینی تعمیر قیلورغه واسبابلرینی نه طریق ایله حفظ ایدرگه تیوش اولەچغی حقنده دوقلاد ویرەچکدر.

•• آمریقا غزتەلرینڭ کوبسی آغاچدن اشلانمش کاغدلرگه باصلنەدر. بو کونلرده آمریقاده غزتەلر کوبایدی وزورایدیلر. اوشبو سببدن کاغد پك کوب کیتەدر. بونڭ نتیجەسی اولەرق آغاچ افراط درجەده کوب تلف ایدلنەدر. حتی که کاغد ایچون آغاچ استعمال ایتمك اوشبو روش ایله بارر اولسه ۳۰ ییل صوڭنده آمریقاده تمام اورمانلر بتەچکن تخمین ایدرلر. اگرده غزتەلر، ژورناللر دخی ده زورایور وآرتور اولسەاور مانلردخی ایلك راك بتار، دیورلر.

•• ترکچه کتابلرنڭ الڭ ایسکیسی اولان «قودانقو بیلك» کتابی ۴۴۱ نچی تاریخ هجریده «کاشغر» شهرنده یازلمشدر.

•• انگلیزلرگه تابع اولان هند توره‌لرندن بری بو کونلرده آوروپاده سیاحت ایدر. یاننده اولان خادملری ۸۵ عدد اولوب خاتونی واوغلینڭ هم ده اوزینڭ آلتون کموش جهازی تعریف ممکن دگل درجەده‌در. ایسپانیاغه

واردیغند • بر بروچی قز کوروب عاشق اولمش وآنی هم یانینه آلمش . بونگ هند ستانده اولان ملکی بتون ایسپانیا نگ یاروسی قدر اوله‌چقدر . سرایندن یوررگه چیقدیغی وقت یوز آت ، یکرمی آربا، اون فیل و ١٤٠٠ آدم ایله برلکده چیقوب یوریدر . « العروة الوثقی» . نومیر ٣٦

•• آنگلیه وکیرمانیاده قزلره مخصوص مکتبلر ده بال قورتی آسرامق وبال‌یتشدرمك اصوللری اوقوتورلر.

•• سرطان‌خسته‌لگی‌ایل‌وفات اولمق آوروپاده ییلدن ییل آرتمقده‌در. ١٨٤٠ نچی ییلده‌سرطان خسته‌لگی ایله آوروپاده هر میلیوندن ١٧٦ آدم تلف اولدیغی حالده اوشبو ییللرده هر میلیوندن ٧١٠ آدم تلف اولمقده‌در.

•• فرانسز دار الفنونلرنده کچن قش ٢٢٦٤ عدد قز تحصیلده اولنوب بونلرنك ١٢٦٥ عددی فرانسز اولوب قالان ٩٩٩ عددی چیت‌مملکتلر ومختلف قوملرگه منسوبلردر.

•• دنیا یوزنده انگلیزچه سویلاوچیلر ١٣٦ میلیون ، نمسه‌چه سویلاوچیلر ٨٢ میلیون ، فرانسزچه سویلاوچیلر ٢٨ میلیون حساب ایدلنور .

•• ١٩٠٧ نچی ییلده آمریقالولر علم وتربیه یولینه ٣٥٤ میلیون فرنك، دین‌یولینه ٤١ میلیون، کتبخانه وموزه خانه‌لرگه ١٠٠ میلیون فرنگ احسان ایتمشلردر.

•• انگلیز شاعرلرندن اولان شکسبیرنك هر ییل اوچ میلیون نسخه‌مقدارنده‌کتابی‌صاتولنه‌در.

•• فرانسز حکومتینك بورچی ٢٩ ملیارد ، روسیه بورچی ٢٣ ملیارد، گرمانیا بورچی ٢١ ملیارد ، انگلیه بورچی ١٩ ملیارد، ایتالیابورچی ١٣ ، آفستریانك ١٠، ایسپانیه‌نك ٩ ملیارد در.

•• «باندریچ» اوطراونده ترکلك ایدوچی «قاناق» قبیله‌سی اسملرینك اوزون اولمقی ایله مشهوردر. آمریقا مأمورلری بونلرنك اسملرینك اوزونلغی سببندن حاجت وقتده چوق مشکللك کوررلر. بونلردن بری شاهد اوله‌رق محکمه‌گه کلدیکنده محکمه رئیسی اسمینی صورامش ومذکور آدم‌ده اسمینك: « قایقانافا اولیلیکبساله اونی قاینا قاهی‌کیکیساپو اوقالانی» ایدیکنی بیان ایتمشدر .

••یونان خلقینه منسوب اولان بر ذاتنك اسمی سویلانه‌یکی مدتده اوتو مبیل ایله بر چاقروم قدر یر یورمك‌حقنده‌ایکی‌آدم‌بحث‌ایدشمشلردر. مذکور یونانلینگ اسمی ایسه: «پاپپاتودورو قومونتور ژه ئوتوپولو دیپاکس» در.

••آمریقا خلقلرینك اعلانلر طوغروسنده هر تورلی اصوللر قوللاندقلری مشهوردر. شمدی «الجامعه» جریده سنده‌عربچه‌یازلمش‌بر اعلانغه کوزمز توشدی. اعلان صورتی بویله‌در: «حقلق غالب اولور. اگرده صاتلق اشیامزنی مدح ایدر اولسه‌ق هر کیم اوز نرسه‌سنی مدح ایدر. اگرده مدح آنگلاناچق روشده ذم‌قیلور اولسه‌ق بونی باشقه‌لر استعمال ایتدیلر. اگر ده کلگز، نرسه‌لرمزنی بر تجربه ایدوب قاراگز دیبور اولسه‌ق ایسکی بر اعلاننی غنه تکرار ایتمش اولورمز، ایمدی نیچوك قیلورغه‌کرك؟ طوغروسی سکوت ایتمك موافق. مالل‌رمز اوزلرینی اوزلری اعلان ایتسونلرده، خلقلر بونی اوزلری کورسونلر. ای خوشبویلر! بتون اورامل‌رنی خوشلاندرگز! ای صابونلر! خاتونلر وقزلرنی ممنون‌ایتوگز! ای...ای...».

ایسروکلك گه قارشو

◆◆ صوڭ زمانلرده آوروپاده ایسروکلك وسفاهتکه قارشو چاره‌لر کوره‌ باشلادی. کچن ییل ۲۶ نچی آوغوستده سفاهتگه قارشو «استقهوالم» شهرنده عموم ملتلر اشتراکی ایله مجلس اولمشیدی، اوشبو مجلسده ۱۲۰۰ عدد اعضا اولنوب بونلرنڭ ۵۰۰ عددی چیت مملکتلردن کلمش کیمسه‌لر ایدی. بونده ایسه کوب خطبه‌لر اوقولمشدر.

اسپیرتنڭ کوبسی ضررلی ایدیکنده خلاف یوق ایدی، فقط آز اولمق شرطیله بعض آدملر اسپیرتده ضرر اولمادیغنی بیان ایلرلر ایدی. فقط اوشبو مجلسده پرافیسورلر طرفندن اوقولمش خطبه‌لرده اسپیرت کرك آز وکرك کوب مطلق ضررلی ایدیکی دلیللر ایله اثبات ایدلمشدر.

«هلسینغفورس» دارالفنون معلملرندن پرافیسور «له‌تینین» اسپیرتنڭ ضررلی اولوب اولمادیغنی حیوانلره ایچروب تجربه ایتمش ونچه وجهلردن ضررلی اولدیغنی کورمشدر. پرافیسور سوزینه کوره اسپیرت ایچمش حیوانلرنڭ اوزلرندن‌ده آرتق بالالری ضرر کوروب عمرسز اولورلر ایمش.

سفاهت واسپیرتکه قارشو اولان جمعیتنڭ اداره‌سی اسویچره‌ده «لوزان» شهرنده‌در. اوشبو اداره سفاهت وهشرت حقنده یر یوزنده اولان شهرلردن، قوملردن، طبیبلر وعالملردن معلومات ییغوب طورمقده‌در.

آوروپاده عموما سفاهت وایسروکلك خلافنه عمومی برحرکت باشلانمشدر.

گیرمانیاده اسپیرتدن صاقلانوچیلرغه مخصوص اوله‌رق بر جمعیت اولوب، بوکونده اوشبو جمعیت اعضالری ۳۰۰۰۰ عدددن آرتقدر. اسپیرت ضرری حقنده هرکیم آڭلارلق روشده رساله‌لر باصلوب تارالمقده‌در. ایمپراطورنڭ مرادینه موافق بویله رساله‌لردن بری عموما عسکرلرگه هدیه ایدلمشدر.

فرانسز عالملری هم اسپیرت ضررینه سویلر وبازار اولسه‌لرده فرانسزلر عموما یوزم باغچه‌لری ایله کسب ایتدیکلرندن وبتون بایلقلری آراقی واسپیرت اشلاب صاتو ایتمکدن حاصل اولدیغندن عالملرنڭ سوزلرنده، یازولرنده امید ایدلدیکی قدر فائده کورلماز. اگرده خلق اسپیرت استعمالندن توقتار اولسه فرانسز مملکتینڭ مفلس اوله‌چغندن قورقورلر. ومع ذلك آوروپا وآمریقاده اوشبو آغونی بترمك حقنده جدی چاره‌لر ایزلرگه کرشمشلردر، شاید موفق اولورلر.

آوروپاده انابتلی طبیبلر، سوزلری اثرلی خطیبلر، خالص یازوچی محررلر، فداکار بایلر اولدیغندن کیله‌چك برکونده بو ضررلی نرسه‌دن اوزلرینڭ قوملرنی خلاص ایده بیلورلر، بوندە ایسه شبهه یوق، اما هیچ بول باشچیلری اولمامش بزم روسیه اسلاملرندن بوبلانی کوتارمك حقنده کیملر اجتهاد ایدر عجبا! ظن ایدرسه‌م بزم قوممز اوشبو آغوغه قربان اوله‌چقلردر. باشقرد یرلرینی صاتدررغه سبب وبایلرنڭ دولتلری قوروب بتولرینه باعث اولان شی اسپیرتدن باشقه دگلدر. جناب الله مرحمت ایدوب بزلره بر آدم ییبارماز ایسه حالمزده امید یوقدر!

◆◆ قبریس جزیره‌سی «لفقوشه» شهرینڭ زهرا خانم اسمنده بر قز استانبوله واروب ده دوقتور بسیم عمرپاشا وحافظ حملی بك افندی

لرینك نظری وعملی درسلرندن استفاده ایدرك ابیلك شهادت نامه‌سی آلوب کیرو وطننه کلدیکی «قبریس» ده نشر اولنمقده اولان ترکی غزته‌لرده کورلدی.

◆◆ هندستانده «قالکوتا» شهرنده مکمل صورتده اولان بر بومبا زاۋودی تابلمشدر.

•• آغز صوی (سلاگی) هر تورلی خسته لك میقروبلرنی کوچردیکی سببلی آنگلیه‌ده یاش بالالرنی اوبمکدن خلق منع ایدلنه باشلامشلردر. چیت کیمسه‌لر وقوناقلر خطالق ایله اوبماسونلر ایچون بالالرنك اوستلرینه: «بنی اوبمه‌گز!» دیه کیندرگه یازوب آصق عادتنی چیقارمشلردر.

•• بوندن صوڭ هندستان پوچته‌سی آنگلیه‌گه روسیه آرقلی مرو، باکو، کیف، وارشاو شهرلرندن اوتوب یوریه‌چکدر.

نیچك صاتو ایته‌لر

لوندنده بیوك بر مغازین خواجه‌لری صاتو ایتار ایچون بیك قزق یول تابوب بیك کوب آلوچیلرنی اوشبو روشده اوزلرینه کیترگانلر.

بونلر اوشبو کونلرده جایگی نرسه‌لرگه دیشوفکه یاصاب تیمر یوللر اداره‌سی ایله سویلاشوب اوشبو روشده اعلان قیلغانلر: بزنگ مغازینمزگه یاغادن کیلوچیلرگه فلان وقتده شول استانسه‌لردن اوزمزنگ پوېزلرمز چقادر، رحیم ایدوگز دیه. بوگا قدر بونداي مغازینگه نرسه آلورغه باروچیلرنی هیچ قایده بوشلای آلوب بارو بولماغانغه بواش خلقنی بیك قوزغاتوب مغازین خواجه‌لری اویلاغاندن آرتق فائده کیتورمشدر.

برنچی کون بونلرنگ پویزدلری بر ایتوندن، غاستنغسا، پورتسموت، ساۋتگمنتون هم باشقه مشهور شهرلردن چقمشدر. پویزدنك واغونلری طولی بولوب بعضی شهرلرده اورون یتمگاچ واغونلر قوشارغه‌ده طوغری کیلگان. مغازیننك واقزالغه چقارغان آربالری یتماگان وبو کون مغازینده ۳۰.۳۰۰ یاغادن کیلگان کشی بولغان. واغونلرنك هر قایوسنده مغازینده بولغان طاۋارلرنك قاتالوغی بولوب حقلری معلوم ایدلگان بولغان. هر پویزده مغازینك بر نیچه خدمتچیسی بولوب صوراغان نرسه‌لر حقنده معلومات بیروب هم پویز کیلگان توشکه‌ده مغازیننگ خدمتچیلری قارشو چقوب طورغانلر. دورت کون بویله هر یاقدن بونلرنگ پویزلری کیلوب طوروب دورت کونده‌ده مغازینلری طولو خلق بولغان. هر کم ممنون بولغان: آلورغه کیلوچیلر، تیمر یول اداره‌لری، جمله‌سندن‌ده بیگره‌ك مغازین خواجه‌لری.

ناشرلری: محمد شاکر ومحمد ذاکر رامییفلر
محرری: رضاء الدین بن فخر الدین.

«کریموف، حسینوف وشرکاسی» مطبعه‌سی اورنبورغده
Типо-лит. Т-ва Каримовъ, Хусаиновъ и Ко. Оренбургъ.